

I. INLEIDING¹

Het al dan niet bestaan, of erkend worden, van het verschoningsrecht van de journalist is te onzent nog altijd een actueel vraagstuk; en wij zullen nog zien dat ons land daarin – zoals trouwens in meer opzichten – niet alleen staat.

De Hoge Raad oordeelde vorig jaar dat de stelling, dat aan de journalist een verschoningsrecht zou toekomen, 'in haar algemeenheid' niet kan worden aanvaard.² Het college woog in zijn motivering het belang van de nieuwsgaring af tegen de getuigplicht vervat in art. 1946 B.W.; het signaleerde daarbij dat die getuigplicht 'ook' een algemeen belang dient, nl. dat van een goede rechtsbedeling. De getuigplicht strekt er immers toe de rechter beter in staat te stellen de waarheid vast te stellen van feiten die ten processe bewijs behoeven, en bewerkstelligt aldus dat aan ieder de hem toekomende rechtsbescherming kan worden verleend.

Deze redenering is algemeen genoeg om haar ook in een rechtsvergelijkend preadvies als grondslag voor een eerste globale probleemstelling te kiezen: valt de afweging tussen de beide genoemde belangen (nieuwsgaring vs. waarheidsvinding ten processe) in andere rechtsstelsels op dezelfde manier uit? Bij de presentatie en bespreking van het rechtsvergelijkende materiaal zullen wij vervolgens zien of deze globale vraagstelling nadere precisering of verfijning behoeft.

Onder verschoningsrecht verstaan wij hier het 'Zeugnisverweigerungsrecht', d.w.z. de bevoegdheid van de getuige om, hoewel geldig opgeroepen, zich ontheven te achten van de verplichting om op de gestelde vragen te antwoorden. Dat is niet hetzelfde als een beroepsgeheim, al is de terminologie niet altijd even vast.³ Van een beroepsgeheim is sprake wanneer iemand door de aard van zijn functie verplicht is professioneel verkregen informatie tegenover ieder geheim te houden, zoals bij het medisch geheim en het biechtgeheim het geval is. Men kan daarbij weer verschil maken naar gelang het beroepsgeheim volstrekt is, dan wel relatief in die zin dat de persoon waarop de informatie betrekking heeft – en die ook meestal zelf de informatie heeft verstrekt (patiënt, biechteling) – de bevoegdheid heeft de geheimhouder van diens verplichting te ontslaan. Wij zullen pogen ons zo weinig mogelijk te begeven in 'de doolhof van het beroepsgeheim'⁴, maar het staat niet op voorhand vast dat dat altijd zal lukken.

Meer in het algemeen zal het ons trouwens niet gemakkelijk vallen het verschoningsrecht van de journalist geïsoleerd te behandelen: het hangt enerzijds samen met de regeling van de getuigplicht en van de uitzonderingen daarop, anderzijds met de positie van de pers en de verantwoordelijkheid van haar makers. Aan het laatste onderwerp, het 'persrecht', is in het ene land veel meer aandacht geschonken dan in het andere⁵, maar ook de mate waarin dat recht van belang is om het verschoningsrecht van de journalist in het vizier te krijgen verschilt van rechtsstelsel tot rechtsstelsel. Wij zullen er daarom niet altijd evenveel ruimte aan besteden.

Het voorgaande betekent dat wij er niet naar zullen streven de verschillende buitenlandse rechtssystemen telkens aan de hand van dezelfde vraagpunten te behandelen; daarvoor is de wijze waarop het probleem van het verschoningsrecht in die verschillende systemen speelt te ongelijk. Die ongelijkheid wordt nog versterkt door de materieelrechtelijke achtergronden: de vraag in hoeverre het al dan niet toekennen van een verschoningsrecht aan de journalist betekenis heeft, hangt bv. mede af van de constructie van het recht inzake de geheimhouding en inzake de aantasting van eer en goede naam. Indien de aansprakelijkheid voor diffamerende uitlatingen in perspublicaties bij uitsluiting gelegd wordt op de journalist – of, als deze onbekend is, op uitgever of drukker –, is het juridisch gezien niet meer van belang te weten aan welke bronnen de journalist zijn beledigende beweringen heeft ontleend; men kan zich voorstellen dat dan ook niet naar die bronnen mag wor-

T. Koopmans, 'Het verschoningsrecht van de journalist: preadvies van T. Koopmans; Gelijkheid van man en vrouw in het nationaliteitsrecht: debat over het preadvies van G.R. Groot, Geschriften van de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking (26), Deventer: Kluwer 1978, pp. 1-34. [Juridisch Stippelwerk]

den gevraagd, zodat het probleem van het verschoningsrecht niet speelt. Omgekeerd, wanneer er veel strikte regels over geheimhouding bestaan, bv. ten aanzien van overheidsdocumenten als interdepartementale correspondentie of ministerraadstukken, met strenge bepalingen over de aansprakelijkheid van ambtenaren, wordt het bij perslekken strafrechtelijk gezien van belang de informatiebron te achterhalen.

Als wij ons werk goed zouden willen doen, zouden wij daarom een groot aantal ongelijksoortige factoren in stelling moeten brengen. Daarmee zou dit preadvies al gauw buiten de door de traditie getrokken oeverlijnen treden. Wij zullen daarom pogen beperkingen aan te brengen, en wel aldus, dat voor elk van de bestudeerde rechtsstelsels een of meer van de meest typerende factoren wordt belicht. Over de vraag wat het meest typerend is, kan men waarschijnlijk twisten; ik geef bij voorbaat toe dat enige subjectiviteit daarbij niet geheel te vermijden is.

Toch zullen wij in eerste aanleg proberen de buitenlandse rechtsstelsels als het ware van binnen uit te benaderen: d.w.z. wij zullen het probleem van het journalistieke verschoningsrecht binnen elk van die stelsels pogen te localiseren op de manier waarop dat binnen het desbetreffende stelsel geschiedt, door wetgeving, rechtspraak en doctrine. Men zou ook een andere benadering kunnen kiezen. Wat nogal eens voorkomt is dat men eerst op grond van een eigen analyse van het probleem een opinie formuleert – meestal impliciet op basis van de wijze waarop dat probleem in het eigen recht speelt – , vervolgens dat buitenlandse materiaal aanvoert dat die opinie steunt, en tenslotte aan de hand van die aldus verstevigde opinie de buitenlandse constructies bestrijdt die er niet in passen.⁶ Voor ons doel is die benadering niet erg vruchtbaar. In de eerste plaats niet, omdat de wijze waarop het probleem te onzent speelt, en de argumenten die daarbij van belang zijn, in allerlei publicaties al uitvoerig aan de orde zijn gesteld, o.a. in de regeringsnota van 1953.⁷ In de tweede plaats niet, omdat het probleem in Nederland in een soort patstelling terechtgekomen is⁸; het loont daarom juist de moeite na te gaan of de wijze waarop het probleem elders is gesteld nieuwe elementen oplevert, die de discussie hier te lande wat buiten de platgetreden paden zouden kunnen brengen. Het is ook niet uitgesloten dat het bestuur van de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking ons onderwerp aan de orde heeft gesteld om de leden in staat te stellen na te gaan of de rechtsvergelijking na het doodlopen van de discussie in Nederland nieuwe gezichtspunten oplevert. Mede op die grond zullen wij onze lange mars door de jurisprudentie niet aanvangen met een bepaalde oplossing voor ogen.

Deze beschouwingswijze brengt ons ertoe dit preadvies uit twee hoofdonderdelen te laten bestaan. In het eerste daarvan onderzoeken wij hoe in een aantal buitenlandse rechtsstelsels het probleem van het journalistieke verschoningsrecht is opgelost; dat onderdeel is beschrijvend: het geeft het probleem weer zoals het in het desbetreffende land wordt gesteld, en verschaft geen ander commentaar dan door rechters en schrijvers uit dat land zelf wordt gegeven. In het tweede hoofdonderdeel gaan wij dan vergelijkend te werk: wij zullen aan de hand van de gegevens uit het eerste deel pogen na te gaan welke waarden, beginselen, argumenten, gezichtspunten, rechten en belangen bepalend zijn voor de oplossing van ons probleem. Bij de beoordeling en de weging van die verschillende elementen zal de eigen opvatting van de schrijver zich wel langzamerhand ontpoppen. In een kort slothoofdstuk zullen wij dan trachten vast te stellen of al dit zwoegen ons iets verder heeft gebracht bij het doorgronden van het probleem en of de aldus eventueel verworven inzichten van belang kunnen zijn voor de discussie over het journalistieke verschoningsrecht in Nederland. Deze opzet lijkt ons methodologisch ook niet onverantwoord.⁹

Voordat wij van start kunnen gaan, moet nog iets worden gezegd over de keus van buitenlandse rechtsstelsels. Verschillende overwegingen hebben die keus bepaald. Het ligt voor de hand dat alleen in de beschouwing worden betrokken landen waar het de pers vrijstaat zelfstandig naar informatie te neuzen, d.w.z. landen waar wat wij in Neder-

land noemen een 'vrije pers' bestaat – dat zijn meestal de landen waar de pers over achteruitgang van de persvrijheid klaagt.¹⁰ Binnen die kring van landen hebben wij een verdere selectie aangebracht door om te zien naar rechtsstelsels die op een of andere manier een kenmerkende aanpak van ons probleem te zien geven. Soms is het mogelijk dan stil te staan bij de vraag in hoeverre die aanpak model heeft gestaan voor de oplossing in andere stelsels. Een verdere overweging bij de keuze is tenslotte geweest dat de schrijver nu eenmaal meer achtergrondkennis van het ene rechtsstelsel had dan van het andere; die kennis was nogal eens van nut, gegeven de vervlochtenheid van het journalistieke verschoningsrecht met algemene staatsrechtelijke achtergronden, met het procesrecht, met het strafrecht, met het civiele recht inzake de belediging en met de politieke en bestuurlijke Umwelt. Die vervlochtenheid maakt ook dat het risico van verkeerde taxaties in de schildering van het buitenlandse recht niet helemaal uit te sluiten is. Enige voorzichtigheid bij het bestuderen van dit preadvies kan daarom geen kwaad.

So much for the preliminaries; down to business.

II. DE OPLOSSINGEN

1. De Franse benadering: het secret professionnel

De Franse wetboeken hebben, op het eerste gezicht, de reikwijdte van de getuigplicht netjes en duidelijk geregeld. Art. 109 Code de procédure pénale verplicht geldig opgeroepen getuigen om hun verklaring af te leggen, 'sous réserve des dispositions de l'article 378 du Code Pénal'; de laatste bepaling betreft het beroepsgeheim. Art. 206 van de nieuwe Code de procédure civile, dat de getuigplicht in het burgerlijk proces regelt, kent een verschoningsrecht toe aan enkele bloed- en aanverwanten en aan 'les personnes qui justifient d'un motif légitime'; onder deze personen worden degenen verstaan op wie de strafrechtelijke bepaling over het beroepsgeheim van toepassing is.¹¹

Verschoningsrecht en beroepsgeheim zijn zodoende naar Frans recht aan elkaar geklonken: als men op grond van beroep of functie meent een verschoningsrecht te kunnen invoeren, moet men aannemelijk maken onder de geheimhouders van art. 378 Code Pénal begrepen te zijn. Dat artikel bestraft het openbaar maken van geheimen door '(les) médecins, chirurgiens et autres officiers de santé, ainsi que les pharmaciens, les sages-femmes et toutes autres personnes dépositaires, par état ou profession ou par fonctions temporaires ou permanentes, des secrets qu'on leur confie'. Er is geen strafbare schending van het beroepsgeheim indien de wet de geheimhouder verplicht of toestaat bepaalde strafbare feiten aan te geven (mishandeling van minderjarigen; strafbare abortus); ook de verplichte opgave van sommige besmettelijke ziekten (bof, typhus, venerische ziekten) levert geen strijd op met het beroepsgeheim.¹²

Dit klinkt allemaal rijkelijk medisch; ook een aantal niet-medische beroepen wordt echter onder het 'secret professionnel' gebracht. In de loop van de tijd hebben verschillende wetsteksten geheimhouding opgelegd aan beroepen die op dat moment het voorwerp van wettelijke regeling uitmaakten, zoals personen met een toezichthoudende of leidinggevende functie in de genationaliseerde banken in 1945. Daarnaast heeft de rechtspraak een aantal beroepen gebracht onder de algemene formule van art. 378 Code Pénal: zo worden advocaten, priesters (ook buiten biecht, staat er meestal bij), deurwaarders, notarissen, procureurs, ziekenhuisdirecteuren, belastinginspecteurs, rechters (althans voorzover het om het geheim van de raadvakant gaat) en juryleden geacht in die kwaliteit 'par état ou profession . . . dépositaires des secrets qu'on leur confie' te zijn.¹³ Eenzelfde positie is door de rechtspraak o.a. ontzegd aan architecten, kassiers, particuliere secretarissen en bankiers. Er is een zekere druk om de kring van hen die het beroepsgeheim kunnen invoeren, uit te breiden: 'on l'a vu invoquer', aldus een wat oudere schrijver met enige hoon, 'par des concierges, des déménageurs ayant transporté des meubles saisis'.¹⁴ Ten aanzien van de journalist vond ik op twee plaatsen letterlijk dezelfde mededeling: 'Dans ces derniers temps, beaucoup de personnes, notamment les journalistes, ont voulu exciper du secret professionnel pour se dispenser de déposer en justice; mais la jurisprudence a fermement repoussé leur prétention'.¹⁵ Er zijn, vooral in de periode tussen de beide wereldoorlogen, nogal wat veroordelingen geweest van journalisten wegens weigering om te getuigen, wanneer zij niet bereid waren hun informatiebronnen bloot te geven. Later is wel eens een beroep gedaan op een ordonnance van 1944, die 'directeurs des publications' van hun beroepsgeheim ontslaat voor zover zij aan het parket namen verschaffen van lieden die in hun krant anoniem of onder pseudoniem hebben geschreven; die tekst schijnt ervan uit te gaan dat het 'secret professionnel' op de makers van de krant van toepassing is. De rechtspraak verwerpt echter dat argument: de tekst betreft slechts 'des directeurs des publications qui ne sont pas fatalement des journalistes, dans l'exercice d'une fonction qui n'est pas celle de journaliste'.¹⁶

Hoe is nu, in deze benadering, de verhouding tussen het beroepsgeheim en het verschoningsrecht? Het laatste verschaft immers een bevoegdheid, het eerste legt een plicht op. Moet men nu uit de samenhang tussen beide afleiden dat in Frankrijk het verschoningsrecht een verschoningsplicht is? Er zijn inderdaad aanwijzingen in die richting. De rechtspraak is geneigd een 'absoluut karakter' aan het beroepsgeheim toe te kennen; dat brengt o.a. met zich mee dat de arts niet door de patiënt kan worden ontheven van zijn verplichting om te zwijgen.¹⁷ Het is moeilijk in te zien dat in zo'n strikt regime de arts nog vrijheid zou hebben om zelf te beoordelen of zwijgen dan wel spreken geraden is, wanneer hij als getuige is opgeroepen. Er zijn dan ook commentatoren die ervan uitgaan dat getuigen die aan het beroepsgeheim onderworpen zijn ook in rechte onder alle omstandigheden moeten zwijgen.¹⁸

Sommige schrijvers gaat dat te ver.¹⁹ Zij betogen dat men, nu het aantal geheimhouders de neiging heeft groter te worden, moet nuanceren. Er zouden strikte geheimhouders zijn die onder alle omstandigheden moeten zwijgen over wat hun beroepshalve is toevertrouwd, zoals medici, advocaten en priesters, maar daarnaast ook personen voor wie een ander soort geheimhoudingsplicht geldt: hun beroepsgeheim is wél bestemd om hen ervan te weerhouden de hun toevertrouwde gegevens aan de grote klok te hangen, maar niet om hen vrij te stellen van de plicht om in rechte getuigenis af te leggen. Als voorbeelden van deze laatste categorie worden uitsluitend genoemd beroepen waar krachtens bijzondere wetten de geheimhoudingsplicht geldt, zoals bepaalde categorieën ambtenaren, en niet de beroepen die door de rechtspraak onder de algemene formule van art. 378 Code Pénal zijn gebracht. Dat laatste is ook niet zo'n wonder, omdat het Cour de cassation de bescherming van art. 378 slechts uitstrekt tot beroepen die uit een oogpunt van geheimhouding in dezelfde situatie verkeren als de daar genoemde artsen, heelmeesters en vroedvrouwen: het moet steeds gaan om personen die beroepshalve in zulk een positie verkeren dat allerlei mensen aan hen geheimen moeten toevertrouwen daar zij anders niet de noodzakelijke bijstand van die beroepsbeoefenaars kunnen verkrijgen – ongeacht of dat om medische, geestelijke of juridische bijstand gaat (de sociale bijstand is nog een probleem).²⁰ Of, zoals men het wel zegt, de beroepsbeoefenaar moet zijn een 'confident nécessaire'.

Over de vraag wanneer dat het geval is kan men van mening verschillen. De jurisprudentie van het Cour de cassation, die op deze voet politieambtenaren toestaat in rechte te weigeren de identiteit van hun informanten te openbaren, is bv. veel gekritiseerd; later heeft het hof trouwens, de consequenties uit zijn standpunt trekkend, een veroordeling bekrachtigd van een politieagent die een bij hem in zijn functie ingediende klacht aan derden openbaar had gemaakt.²¹

Wij hebben zo voldoende materiaal bijeen om wat nauwkeuriger naar de positie van de journalist te kijken. De schrijvers zijn het erover eens dat het paradoxaal zou zijn van een beroepsgeheim, in de traditionele zin van het woord, te spreken bij de journalist, nu deze er juist op uit is de informatie te verspreiden in plaats van onder zich te houden. Zoals een van hen het formuleert: 'il n'y a rien de commun entre la confidence faite au médecin, à l'avocat, au confesseur, et les propos tenus, que l'on nous pardonne, à un professionnel de l'indiscrétion!'²² Daarmee is het probleem echter niet opgelost. Als er rellen zijn geweest op Corsica, en als een krant daar een goed gedocumenteerd artikel over opneemt, en als de schrijver daarvan door de justitie verplicht wordt zijn informatiebronnen bloot te geven (bv. in een gerechtelijk vooronderzoek tegen onbekende daders), ontstaat er meestal tumult. De schrijver beroept zich op zijn vakethiek en blijft zwijgen, met een veroordeling wegens weigering om te getuigen als gevolg; de pers klaagt over kneveling van de vrijheid van nieuwsgaring; hoogleraren schrijven 'libres opinions' in *Le Monde* met de strekking dat er iets veranderen moet; ook in de juridische vakpers heeft het onderwerp weer even de aandacht.

De meeste commentatoren staan op het standpunt dat het geldende recht onbevredigend is en wijziging behoeft. Meestal meent men dat de journalist, althans wat zijn informatiebronnen betreft, een zeker verschoningsrecht zou moeten toekomen – niet ongeclausuleerd, want men wil wel een uitzondering maken voor zover een beroep op het verschoningsrecht de ontdekking of opsporing van zeer ernstige delicten in de weg zou staan, of gevaar voor de veiligheid van de staat zou opleveren. Over de vraag hoe zo'n verschoningsrecht zijn juridische vorm zou moeten vinden lopen de meningen uiteen. Er is aan de ene kant een stroming die ervan uitgaat dat het zwijgrecht van de journalist een specifiek journalistiek probleem betreft: een krant is slechts werkelijk vrij als zijn informatiebronnen dat zijn, ieder moet zonder angst voor vervolging of particuliere wraakacties bepaalde nieuwtjes aan journalisten kunnen meedelen – anders zou sommige nieuws, bv. schandalen, nooit uitkomen. Zo gezien gaat het daarbij niet om een 'secret professionnel', maar om een probleem van bewijsrecht; de getuigplicht dient ook andere uitzonderingen te kennen dan die van de geheimhouders.²³ De moeilijkheid van deze benadering is dat er wetwijziging voor nodig is; en het is niet erg waarschijnlijk dat de huidige regeringsmeerderheid daaraan hoge prioriteit zou toekennen. Een tweede stroming probeert deze consequentie te vermijden en het journalistieke verschoningsrecht toch op een of andere manier te koppelen aan het secret professionnel. Als het opsporingsambtenaren vrijstaat om op grond van een beroepsgeheim te weigeren de namen van hun informanten en verklidders aan de justitie mee te delen (waarschijnlijk toch omdat zij anders niet meer op informatie en verklinkingen kunnen rekenen), waarom zou dan dezelfde redenering niet voor de journalist kunnen worden gebezigd? De overwegingen die het Cour de cassation in een van de politiezaken gebruikte zouden misschien ook op het geval van de journalist wel toepasselijk kunnen zijn²⁴:

'que si tout témoin doit fournir son témoignage sur les faits dont la preuve est recherchée par la justice, la loi détermine certaines exceptions qui, par des considérations d'intérêt public et de haute moralité, permettent au témoin de s'abstenir; qu'il a le devoir de ne donner aucune explication sur des faits dont il n'aurait eu connaissance qu'à raison de sa profession et qui ne lui auraient été révélés qu'à titre confidentiel; que le commissaire de police, qui se refuse sur une question de la défense, à divulguer les noms des personnes qui lui ont communiqué les renseignements qu'il donne à la Cour d'assises, invoque à bon droit l'obligation du secret professionnel, alors surtout que ces renseignements ont été reçus, comme dans l'espèce, sous le sceau du secret et avec l'engagement formel de ne pas révéler ces noms...'

Hoe goed de formule echter ook op het geval van de journalist moge passen, de rechtspraak weigert haar er ook op toe te passen.²⁵

Het Belgische en Luxemburgse recht zijn, ook in dit opzicht, sterk verwant met het Franse. In het Belgische Strafwetboek vinden we de tekst van art. 378 Code Pénal vrijwel letterlijk terug, compleet met geneesheren, heelmeeesters en vroedvrouwen; het nieuwe Gerechdelijk Wetboek werkt bij de getuigplicht met het 'motif légitime', maar het voegt er voor alle zekerheid aan toe dat daarbij met name aan het beroepsgeheim moet worden gedacht.²⁶ Aan de journalist wordt door de rechtspraak het beroepsgeheim ontzegd; als precedenten worden meestal aangehaald twee al wat oudere arresten van het Hof van Cassatie, een uit 1855 en een uit 1870.²⁷ In het geval van 1855 had een Antwerps dagblad een brief gepubliceerd waaruit bleek 'dat te Brussel oproerstokers de werkende klasse ophitsten', en het openbaar ministerie wilde er achter komen wie die onruststokers dan wel waren. Het geval van 1870 had betrekking op inlichtingen over een onopgehelderde moordzaak. De Belgische schrijvers zijn meestal niet tevreden²⁸, maar de rechtspraak toont geen neiging tot omgaan. De Luxemburgse situatie komt in hoofdzaak op hetzelfde neer.²⁹

2. Het Engelse recht: contempt of court

Naar het recht van Engeland en Wales maakt de getuigplicht geen onderwerp uit van een van de deelcodificaties; wettelijke regels zijn schaars; men moet in hoofdzaak terugvallen op de common law. En de common law kent traditioneel een hoge waarde toe aan het belang van een ongestoorde rechtsbedeling. Die trek weerspiegelt zich duidelijk in het recht inzake contempt of court, een delict dat zijn wortels in de 12e eeuw heeft (Bracton spreekt er al over). In het algemeen kan men stellen dat contempt of court elk gedrag is dat ertoe strekt om afbreuk te doen aan het gezag van de rechtspraak of om de loop van de rechtsbedeling te beïnvloeden.³⁰ Daarvoor kunnen rake straffen worden uitgedeeld. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen 'criminal' en 'civil' contempt, maar deze termen hebben hier niet de bij ons gebruikelijke betekenis: van civil contempt is sprake als de actie wordt ingesteld om iemand te dwingen een gerechtelijk bevel na te komen, bv. een injunction, maar de sanctie blijft strafrechtelijk – men kan er gevangenisstraf mee oplopen.³¹

Voor ons doel is vooral de criminal contempt van belang. Daartoe behoort, naast o.a. inbreuk op de sub-judiceregel en pogingen om jury-leden te beïnvloeden of getuigen om te kopen, ook 'contempt in the face of the court', d.w.z. ter terechtzitting. Soms is dat gewoon oneerbiedig gedrag, bv. belediging van de rechter – of erger: in de verslagen van de Salisbury Assizes van 1631 wordt van een verdachte die voor de Chief Justice verscheen vermeld dat hij 'ject un brickbat a le dit Justice que narrowly mist'.³² De weigering van getuigen om de eed af te leggen of om op de gestelde vragen te antwoorden is ook een vorm van contempt in the face of the court.

Het impliciete uitgangspunt van de rechtspraak over contempt of court is de algemeenheid van de getuigplicht. Het past in de Engelsrechtelijke constructie dat ook het beroepsgeheim daaraan geen afbreuk kan doen. Slechts één uitzondering wordt erkend, en deze is zelf weer in het belang van een goede rechtsbedeling: de advocaat kan niet verplicht worden verklaringen af te leggen over wat zijn cliënt hem in vertrouwen heeft meege-deeld. Maar het biechtgeheim, en ook de vertrouwensrelatie tussen arts en patiënt, moeten wijken voor de getuigplicht.³³

De kansen voor de journalist om in rechte zijn informatiebronnen te beschermen lijken zodoende niet erg goed; de rechtspraak wil daar ook weinig van weten. Vóór 1963 werd voor een negatief antwoord steun gezocht bij een Australisch precedent, dat als 'persuasive' werd aangehaald³⁴, maar in dat jaar kwam de zaak uitvoerig aan de orde bij het Court of Appeal. Er was een spionage-affaire geweest bij de Admiralty en enkele journalisten hadden daarover in de dagbladers geschreven op een wijze die aannemelijk scheen te maken dat zij inlichtingen hadden verkregen van lieden die wel het een en ander van de zaak afwisten. Twee van hen weigerden, als getuigen opgeroepen, om hun bronnen bloot te geven; zij werden tot zes en drie maanden gevangenisstraf veroordeeld, en de vonnissen werden in appèl bevestigd (met inbegrip van de strafmaat).³⁵ Lord Denning, Master of the Rolls (voorzitter van het hof), gaf het probleem als volgt weer:

'But . . . it is said that . . . a journalist has a privilege by law entitling him to refuse to give his sources of information. The journalist puts forward as his justification the pursuit of truth. It is in the public interest, he says, that he should obtain information in confidence and publish it to the world at large, for by so doing he brings to the public notice that which they should know. He can expose wrongdoing and neglect of duty which would otherwise go unremedied. He cannot get this information, he says, unless he keeps the source of it secret. The mouths of his informants will be closed to him if it is known that their identity will be disclosed. So he claims to be entitled to publish all his information without ever being under any obligation, even when directed by the court or a judge, to disclose whence he got it. It seems to me that the journalists put the matter much too high. The only profession that I know which is given a privilege from disclosing information to a court of law is the legal

profession, and then it is not the privilege of the lawyer but of his client. Take the clergyman, the banker or the medical man. None of these is entitled to refuse to answer when directed to by a judge. Let me not be mistaken. The judge will respect the confidences which each member of these honourable professions receives in the course of it, and will not direct him to answer unless not only it is relevant but also it is a proper and, indeed, necessary question in the course of justice to be put and answered. A judge is the person entrusted, on behalf of the community, to weigh these conflicting interests – to weigh on the one hand the respect due to confidence in the profession and on the other hand the ultimate interest of the community in justice being done . . . If the judge determines that the journalist must answer, then no privilege will avail him to refuse.'

Hoewel deze opinie een verschoningsrecht carrément verwerpt (althans squarely), wordt er toch wel een zekere beoordelingsvrijheid aan de rechter gelaten. In de concurring opinion van Lord Justice Donovan is de ruimte daarvoor iets groter gemaakt³⁶:

'While the journalist has no privilege entitling him as of right to refuse to disclose the source, so I think the interrogator has no absolute right to require such disclosure. In the first place the question has to be relevant to be admissible at all; in the second place it ought to be one the answer to which will serve a useful purpose in relation to the proceedings in hand – I prefer that expression to the term "necessary". Both these matters are for the consideration and, if need be, the decision of the judge. And over and above these two requirements, there may be other considerations, impossible to define in advance, but arising out of the infinite variety of fact and circumstance which a court encounters, which may lead a judge to conclude that more harm than good would result from compelling a disclosure or punishing a refusal to answer.'³⁷

Dit is wel ongeveer 'the state of the law'. In een recentere geval werd met gelijksoortige overwegingen de weigering van televisiejournalisten afgedaan om filmmateriaal over te leggen van een popfestival dat geëindigd was in wanorde, met vorderingen tot vergoedingen van persoonsschade als gevolg.³⁸

Het verschoningsrecht van de journalist wordt dus niet erkend; maar de rechter heeft tot taak om de vragen die aan de journalist als getuige worden gesteld te toetsen aan juridische relevantie en feitelijke betekenis voor het geding; daarnaast heeft hij een zekere 'discretion' om in bijzondere gevallen de wens tot geheimhouding te eerbiedigen op gronden van algemeen belang. Er is geen wetswijziging in voorbereiding om in deze situatie verandering te brengen.³⁹

Met deze stand van zaken is niet in strijd dat de journalist in een aantal gevallen niet verplicht kan worden zijn informatiebronnen te openbaren. In gedingen wegens aantasting van eer en goede naam ('libel and slander') wordt nl. niet toegestaan dat gevraagd wordt naar de naam van de schrijver van het diffamerende stuk, naar de bronnen waaraan de diffamerende beweringen zijn ontleend of naar overlegging van bescheiden waarop die beweringen waren gebaseerd.⁴⁰ Volgens sommige rechters is dat een 'rule of practice', volgens andere een 'rule of law' – een probleem waar wij ons niet in zullen steken. Deze bescherming van bronnen heeft evenwel niet met een verschoningsrecht te maken, maar met de bijzondere constructie van the English law of libel. De hoofdregel is nl. dat 'where a libel is published in a newspaper . . . everyone who takes a part in publishing it, or in procuring its publication, is liable'.⁴¹ De redacteur, de drukker, de uitgever, zij zijn allen aansprakelijk; ook de verkoper van de krant kan dat zijn. Er is zelfs een oude zaak waarin een drukkersknecht aansprakelijk werd geacht 'whose business was only to clap down the press', al was niet bewezen dat hij iets van de inhoud wist.⁴² In een dergelijk streng aansprakelijkheidsregime is de vraag waar de beledigende beweringen vandaan komen juridisch niet van belang, en hij mag dan ook niet worden gesteld.

Om de betekenis hiervan voor de positie van de journalist te kunnen savoureren, houde men nog de volgende eigenaardigheden in het oog. Libel actions zijn vrijwel altijd privaatrechtelijke acties, omdat vervolging wegens 'criminal libel' vrijwel niet meer voor-

komt.⁴³ Zij vormen bovendien vrijwel de enige groep privaatrechtelijke geschillen die door een jury worden berecht. Aantasting van eer en goede naam wordt, naar Hollandse maatstaven, vrij gauw aanwezig geacht, en de toegewezen schadevergoedingen zijn, naar dezelfde maatstaven, aan de hoge kant. De pers is dan ook nogal beducht om over de schreef te gaan. Er zijn echter twee verzachtende omstandigheden. In de eerste plaats is – anders dan in het Franse recht – inbreuk op de privacy op zichzelf niet ‘libellous’; men heeft daartegen zelfs geen enkele ‘remedy’⁴⁴ (wel kan men zich dan tot de Press Council wenden, waarvan de uitspraken weliswaar niet bindend zijn, maar in feite groot gezag hebben in Fleet Street). In de tweede plaats is er een aantal – vooral wettelijke – regels die bepaalde uitlatingen tegen libel actions immuniseren; ook dan spreekt men van ‘privileges’.⁴⁵ Verslagen van wat in een van de Houses of Parliament verhandeld wordt, of ‘in open court’, zijn bv. vrij, evenals ‘fair comment’ op het daar voorgevallene. Van die vrije ruimte wordt een intensief gebruik gemaakt; men denke bv. aan het publiceren van gegevens over procespartijen, ook verdachten, met naam, toenaam en adres. Te merkwaardig om in dit verband niet te vermelden is hoe de Britse tegenhanger zich afspeelde van de zaak-Hoogendijk, die bij ons tot het arrest van 1977 leidde⁴⁶: een conservatief Lagerhuislid had najaar 1976 in een openbare vergadering van een vereniging voor burgerlijke vrijheden beweerd dat er onder zijn Labour-collega’s communisten waren, en dat enkelen van hen zelfs door de KGB betaald werden; hij noemde daarbij enkele namen. De kranten gaven dit bericht weer zonder de namen te noemen, en zij lichtten de lezers ook in dat zij de namen verzwegen omdat zij anders met libel actions besprongen konden worden; pas toen de aantijging in het Lagerhuis werd herhaald kwamen, onder dekking van het ‘privilege’, de namen in de krant.

De strengheid van de law of libel, en de daaraan verbonden gevolgen voor het niet-openbaren van bronnen, maken dat de problemen van het journalistieke verschoningsrecht zich op een enger terrein doen gevoelen dan in Frankrijk, België of Nederland het geval is. In feite gaat het nogal eens om het achterhalen van schending van geheimhoudingsplichten door ambtenaren, militairen of bestuurders. De Official Secrets Act schermt veel van wat in Whitehall gebeurt af van openbaarheid (wijziging is toegezegd, maar verloopt uiterst traag). Indien er moeilijkheden zijn met journalisten die hun bronnen niet willen blootgeven, richt de kritiek zich dan ook vaak op de geheimhoudingswetgeving zelf (het zondagsblad *The Observer* voert er al jarenlang campagne tegen). Dat neemt niet weg dat een enkele keer ook het ontbreken van een verschoningsrecht het mikpunt van kritiek is⁴⁷; maar daarvan dringt weinig door in de juridische vakpers.

De geheimhouding van officiële stukken heeft overigens een deuk gekregen toen het House of Lords in 1968 weigerde te aanvaarden dat de Kroon zonder enige motivering ambtelijke stukken van overlegging ten processe mocht uitsluiten⁴⁸; voordien werd dit op grond van het zg. Crown privilege – dat door de Crown Proceedings Act 1947 was gesauveerd – mogelijk geacht. Sommige schrijvers brengen dit in verband met het journalistieke verschoningsrecht: het is moeilijk voorstelbaar, menen zij, om de journalisten toe te staan hun bronnen geheim te houden, nu juist aan de pretenties van de regering om stukken onder zich te houden een einde wordt gemaakt.⁴⁹

3. De V.S.: freedom of the press

De rechtsstelsels van de Verenigde Staten hebben – op één na (Louisiana) – een common-law-achtergrond; het Engelse recht is er als het ware het moederrecht. Het ligt daarom voor de hand dat Amerikaanse gerechten in de regel ook contempt of court kunnen bestraffen. Toch is er een belangrijk verschil met het Engelse recht: de uitoefening van de ‘contempt power’ mag nl. niet in strijd komen met grondwettelijke bepalingen, zij kan zich slechts bewegen binnen de constitutionele heiningen. Sedert het federale

hooggerechtshof, vooral in de jaren vijftig en zestig, begonnen is een extensieve interpretatie te geven aan een aantal beginselen neergelegd in de federale grondwet, is het belang van de staatsgrondwetten in dit opzicht enigszins op de achtergrond geraakt.

Voor ons doel is vooral van belang het verbod tot verkorting van de 'freedom of speech and of the press', vervat in het Iste Amendement op de Amerikaanse grondwet, de openingsbepaling van de American Bill of Rights.⁵⁰ Indien iemand in de pers een hevige aanval doet op een rechterlijk bevel tot het instellen van een onderzoek naar mogelijke stemmenhandel, maakt hij dan gebruik van zijn grondwettelijke recht van vrije meningsuiting, of is hij bezig de 'fair administration of justice' te ondergraven? Het federale hooggerechtshof is geneigd om in dit soort gevallen voor het eerste alternatief te kiezen. Uit de dissenting opinions blijkt echter vaak hoe moeilijk het is de beide conflicterende waarden te verzoenen; het zoeken naar een 'accomodation . . . to preserve the essence of both' betekent meestal niet meer dan een keus welk van beide men in het concrete geval de voorrang wil geven.⁵¹

Het probleem is klemmender geworden nu het hof, op basis van de summier tekst van het Iste Amendement, geleidelijk gekomen is tot de opbouw van een heel arsenaal van 'Ist Amendment liberties'. In een reeks van uitspraken heeft het duidelijk gemaakt in dit grondwettelijke voorschrift heel wat meer belichaamd te zien dan een verbod van voorafgaand toezicht op de openbaring van gedachten en gevoelens door middel van de drukpers. Het toetst ook repressief overheidsoptreden zoals strafrechtelijke verboden om artikelen van een bepaalde inhoud te publiceren, aan het Iste Amendement; het acht zich bevoegd verboden om lid te zijn van bepaalde organisaties te toetsen aan de 'freedom of speech'; het beschermt de verspreiding van gedrukte of anderszins leesbare teksten; het gaat na of verboden om demonstraties te houden wel te rijmen zijn met de 'freedom of speech' – zelfs wanneer daar geen woord bij wordt gezegd; soms worden bepaalde vormen van demonstratie opgevat als 'symbolic speech', die op die grond in de grondwettelijke bescherming deelt.⁵²

In het algemeen kan men stellen dat het Amerikaanse hof alle beperkingen op de vrijheid van meningsuiting met een zeer kritisch oog beziet. In sommige arresten komt daarbij de gedachte naar voren dat het Iste Amendement een bijzondere plaats, een 'preferred position' inneemt. Het is bij bestudering van de rechtspraak niet altijd duidelijk wat de precieze betekenis van die term is: Soms schijnt ermee te worden bedoeld dat beperkingen van de vrije meningsuiting aan een presumptie van ongrondwettigheid lijden; soms ook is de term er veeleer op gericht duidelijk te maken dat bij de afweging tussen de vrijheid van meningsuiting en andere rechtsgoederen, zoals de handhaving van openbare orde en rust, de eerste een hoge plaats op de waardenschaal inneemt. Hoe dat ook moge zijn⁵³, de gedachte van de 'preferred position' heeft menig wetsvoorschrift doen sneuvelen en menige vervolging doen stranden. Reeds in 1946 heette het, in een geval waarin de vraag aan de orde was of een onderneming die eigenares was van een bepaald stadsdeel, het verspreiden van religieuze pamfletten in haar straten mocht tegengaan:

'When we balance the constitutional rights of owners of property against those of the people to enjoy freedom of the press and of religion, as we must here, we remain mindful of the fact that the latter occupy a preferred position . . .'.⁵⁴

Voor de pers is deze benaderingswijze van groot belang. Toen het blad 'Life' bv. een gijzelingsdrama had gereconstrueerd, op zulk een wijze dat het gegijzelde gezin zich kon beroepen op een wet van de staat New York tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer, liet het hof de persvrijheid prevaleren.⁵⁵ En ook als het gaat om de aantasting van eer en goede naam, is het college nogal eens geneigd de vrije meningsuiting hoger aan te slaan. De 'leading case' betrof hier een beledigingsactie van een politicommissaris uit

Montgomery, Alabama, tegen een krant wegens het opnemen van een advertentie van een organisatie voor burgerrechten waarin onjuiste en diffamerende berichten over de politie van Montgomery waren opgenomen. Het hof beschouwde de zaak

'against the background of a profound national commitment to the principle that debate on public issues should be uninhibited, robust and wide-open, and that it may well include vehement, caustic and sometimes unpleasantly sharp attacks on government and public officials . . .';

de grens zou alleen daar liggen waar de 'public official' bewijst dat

'the statement was made with actual malice, that is, with knowledge that it was false or with reckless disregard of whether it was false or not.'⁵⁶

De grondgedachte is steeds dat de Amerikaanse 'founding fathers' ervan zijn uitgegaan dat slechte ideeën alleen maar met goede ideeën kunnen worden bestreden, dat het verbieden of onmogelijk maken van bepaalde uitlatingen eerder irrationele angsten zal stimuleren dan vrijheidslievend gedrag, en dat het regeringssysteem van de V.S. alleen kan bestaan bij de gratie van onbelemmerde publieke discussie.⁵⁷ Het hof erkent de betekenis van de taak die de pers daarbij te vervullen heeft:

'By enabling the public to assert meaningful control over the political process, the press performs a crucial function in effecting the societal purpose of the First Amendment'.⁵⁸

En in de bekende Pentagon-papers-zaak heet het o.a.:

'Only a free and unrestrained press can effectively expose deception in government. And paramount among the responsibilities of the press is the duty to prevent any part of government from deceiving the people and sending them off to distant lands to die of foreign fevers and foreign shot and shell'.⁵⁹

Tegen deze achtergrond zou het voor de hand liggen te veronderstellen dat het hof zich gevoelig zou tonen voor het belang van de bescherming van de vertrouwelijkheid van informatiebronnen van de pers. Het hof heeft zich evenwel nimmer ten gunste van een journalistiek verschoningsrecht uitgesproken, en in 1972 deed het, in een drietal gevoegde zaken, een uitspraak die voor de constructie van zulk een recht geen plaats van enige betekenis over schijnt te laten.⁶⁰ De drie journalisten hadden allen geweigerd voor een grand jury te verschijnen of te getuigen⁶¹, één over zijn aanwezigheid bij het vervaardigen van hasjij en marihuana, de andere twee over hun professionele contacten met de Black Panthers. Een van de twee laatsten had in lagere instanties gelijk gekregen: de rechter van eerste aanleg had beslist dat hij niet gehouden was te getuigen, tenzij de vervolging een 'compelling and overriding national interest' kon aantonen om zijn getuigenis te verkrijgen 'which cannot be served by any alternative means'; toen hij desondanks weigerde om zelfs maar voor de grand jury te verschijnen, werd hij alsnog wegens contempt veroordeeld; in hoger beroep werd de veroordeling vernietigd daar zijn verschijning voor de grand jury 'was something he was entitled to refuse, because of the potential impact of such an appearance on the flow of news to the public'.

Voor het U.S. Supreme Court verdedigden de drie journalisten echter slechts een geclausuleerd verschoningsrecht. Zij stelden dat het Iste Amendement zich tegen hun getuigplicht voor de grand jury verzette, tenzij vast zou staan dat de journalist over relevante informatie beschikte die niet uit andere bron te achterhalen zou zijn en dat bovendien de behoefte aan die informatie 'sufficiently compelling' zou zijn om de belangen van onbelemmerde nieuwsgaring te doorkruisen. Deze versmalling van hun argumentatie mocht hen niet baten: met een 5-4-beslissing verwierp het hof hun betoog. Drie rechters van

de minderheid gingen met hen mee⁶²; Justice Douglas gaf in zijn dissent te kennen dat de bescherming die het Iste Amendement geeft absoluut is, zodat journalisten recht hadden op een ongeclausuleerd verschoningsrecht. De meerderheid wilde van het een noch het ander weten:

'Until now the only testimonial privilege for unofficial witnesses that is rooted in the Federal Constitution is the Fifth Amendment privilege against compelled self-incrimination. We are asked to create another by interpreting the First Amendment to grant newsmen a testimonial privilege that other citizens do not enjoy. This we decline to do. Fair and effective law enforcement aimed at providing security for the person and property of the individual is a fundamental function of government, and the grand jury plays an important, constitutionally mandated role in this process. On the records now before us, we perceive no basis for holding that the public interest in law enforcement and in ensuring effective grand jury proceedings is insufficient to override the consequential, but uncertain, burden on news gathering which is said to result from insisting that reporters, like other citizens, respond to relevant questions put to them in the course of a valid grand jury investigation, or original trial'.

En elders heet het nog, niet zonder bitterheid:

'... we cannot seriously entertain the notion that the First Amendment protects a newsman's agreement to conceal the criminal conduct of his sources, or evidence thereof, on the theory that it is better to write about crime than to do something about it'.

Dat ziet er vrij strak uit, maar het hof heeft nog een tweetal openingen gelaten. In de eerste plaats geeft het te kennen dat het aan het Congres vrijstaat om bij federale wet een 'newsman's privilege' te scheppen, en dat het ook de state courts vrijstaat om op basis van staatsgrondwetten of staatswetgeving tot de erkenning van een al dan niet geclausuleerd verschoningsrecht te komen; het hof geeft slechts een ontkennend antwoord op de vraag of krachtens de federale grondwet zulk een recht moet worden aanvaard. In de tweede plaats wijst het arrest erop – wellicht in antwoord op vrezen die daaromtrent in de minderheidsopinies worden uitgesproken – dat de grand juries aan het Iste en Vde Amendement gebonden blijven, zodat geen grond bestaat om in 's hofs uitspraak een rechtvaardiging te vinden voor 'official harassment of the press undertaken not for purposes of law enforcement but to disrupt a reporter's relationship with his news sources'. In een concurring opinion van Justice Powell wordt deze gedachte verder uitgewerkt: overheidsorganen mogen de media niet bezigen als een soort 'investigative arm of government'; de journalist kan zich altijd voor bescherming tot de rechter wenden als hij 'is called upon to give information bearing only a remote and tenuous relationship to the subject of the investigation, or if he has some other reason to believe that his testimony implicates confidential source relationships without a legitimate need of law enforcement'.

In 1974 wees een van de U.S. Courts of Appeal een beroep op een verschoningsrecht van een radioreporter af, die weigerde tapes over te leggen afkomstig van het 'Symbionese Liberation Army'⁶³ (hij had overigens wel een copie van de banden aan de politie ter beschikking gesteld). De motivering van het arrest loopt gelijk op met die van het Supreme Court uit 1972; en het Supreme Court weigerde certiorari.⁶⁴

Op het moment dat de uitspraak van 1972 viel, waren al enkele wetsontwerpen over een 'newsman's privilege' bij het federale Congres aanhangig: de voor velen nogal teleurstellende uitspraak leidde tot nieuwe activiteit, met name in de Senaat.⁶⁵ Voor zover na te gaan, heeft tot nu toe geen van de ontwerpen de eindstreep gehaald. Op het niveau van de deelstaten is dat anders: de staat Maryland kent al sinds 1896 wetgeving op dit stuk; later volgden o.a. Alabama, California, Kentucky en Pennsylvania, en er is thans een twintigtal staten dat via wetgeving een of andere vorm van bescherming van

de bronnen van de 'newsmen' heeft bewerkstelligd. De ene staat kleedt het 'privilege' heel anders in dan de andere; de wet van de staat New York geeft 'professional journalists' een vrijwel ongeclausuleerd verschoningsrecht⁶⁶, maar oudere staatswetgeving gaat meestal niet zo ver.

Al met al heeft dus ook de Amerikaanse journalist, de 'preferred position' van het Iste Amendement ten spijt, slechts beperkte mogelijkheden om de vertrouwelijkheid van zijn bronnen in rechte in stand te houden. Volgens sommige persberichten zijn er sinds 1970 liefst 40 journalisten veroordeeld wegens weigering hun bronnen bloot te geven, waarvan er 14 enige tijd in de gevangenis doorbrachten, met 6 maanden als maximale termijn.⁶⁷ Dat de dagbladders deze ontwikkelingen soms van vinnig commentaar voorziet, ligt voor de hand: 'Police power – an ominous growth', was onlangs nog een kop van de Washington Post boven een artikel over huiszoekingen bij journalisten.⁶⁸ Men krijgt uit de persberichten ook de indruk dat het ontbreken van het recht de bronnen te beschermen in de V.S. harder aankomt dan in Engeland – misschien omdat vervolging en politie er beter zijn georganiseerd, misschien ook omdat de politie er minder scrupuleus is in het organiseren van huiszoekingen bij journalisten waarbij interessant materiaal aanwezig zou kunnen zijn. Ook 'learned opinion' maakt zich over de ontwikkelingen ongerust. Er is een aantal tijdschriftartikelen verschenen waarin met klem van argumenten wordt betoogd dat de journalistiek zijn werk niet goed kan verrichten, en in zijn ook door het Supreme Court erkende 'crucial function' tekort zou schieten, als niet op de vertrouwelijkheid van informatiebronnen kan worden gerekend.⁶⁹ Soms wordt daaruit afgeleid dat de waarden, die ook volgens het Court in het Iste Amendement zijn belichaamd, en die voor alles op vrijheid van discussie, en daarmee op het onbelemmerd functioneren van een goed geïnformeerde pers zijn gericht, dusdoende noodzakelijkerwijs een verschoningsrecht voor journalisten met zich zouden brengen.⁷⁰ In het geldende recht komt die gedachte evenwel niet tot uitdrukking.

4. Het Duitse recht: Pressegesetzgebung

Sinds 1848, toen in Pruisen en de meeste andere Duitse landen de censuur werd afgeschaft, is het Zeugnisverweigerungsrecht van de journalist in Duitsland in discussie geweest. Reeds in 1862 nam het Pruisische huis van afgevaardigden een wetsontwerp aan over dit onderwerp, maar het 'Herrenhaus' en de landsregering weigerden toen om mee te gaan. Het zou tot 1926 duren voordat een wettelijke regeling tot stand kwam, toen voor het gehele Rijk.⁷¹ In deze regeling, die tot 1975 heeft gegolden, werd een beperkt verschoningsrecht toegekend in het strafproces.

De constructie van 1926 hing samen met de regeling van de aansprakelijkheid voor persuitlatingen. Deze was te vinden in het Reichspressegesetz, dat van 1874 dateert; zij is vrij ingewikkeld. Voor ons doel is alleen van belang de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor zg. Presseinhaltsdelikte, d.w.z. strafbare feiten waarbij de strafbaarheid gelegen is in de inhoud van de publicatie zelf. Voor zover het om periodiek verschijnende publicaties gaat, is er een gestaffelde verantwoordelijkheid: in de eerste plaats is de verantwoordelijke redacteur als dader aan te merken, behalve als door bijzondere omstandigheden zijn daderschap niet kan worden aangenomen (dat heet de 'Garantenhaftung'); in de tweede plaats is er verantwoordelijkheid voor 'Fahrlässigkeit' van de verantwoordelijke redacteur, de uitgever, de drukker, en ieder die het periodiek verspreidt, maar de strafbaarheid uit dezen hoofde wijkt, als de schrijver van het strafwaardige stuk wordt aangewezen en voor een Duits gerecht kan worden berecht. De regeling van het verschoningsrecht nam de Garantenhaftung tot uitgangspunt door te bepalen dat tot weigering van getuigenis bevoegd zijn

'Redakteure, Verleger, Herausgeber, Drucker und andere, die bei der Herstellung oder Veröffentlichung einer periodischen Druckschrift mitgearbeitet haben, über die Person des Verfassers, Einsenders oder Gewährsmanns einer Veröffentlichung strafbaren Inhalts, wenn ein Redakteur der Druckschrift bestraft ist oder seiner Bestrafung keine Hindernisse entgegenstehen . . .'.⁷²

Hiermee corresponderende bepalingen kwamen voor in de regeling van inbeslagneming en huiszoeking. Voor het burgerlijk procesrecht gold deze regeling niet: de rechtspraak was wel eens geneigd journalisten onder de 'Geheimnisträger' uit de regeling van het beroepsgeheim te brengen⁷³, maar dat was lang geen vaste jurisprudentie.

Na de totstandkoming van de Bondsrepubliek bleek het verschoningsrecht van Redacteure enz. in de praktijk tot moeilijkheden te leiden, vooral vanwege de daaraan verbonden beperkingen. Deze waren van drieërlei aard. In de eerste plaats bracht de beperking tot Presseinhaltsdelikte mee dat een aantal gevallen waarin het verschoningsrecht aan de orde kan komen, bv. schending van geheimhoudingsplichten, niet door de wettelijke regeling was gedekt. In de tweede plaats maakte de koppeling aan de Garantenhaftung dat het verschoningsrecht slechts kon worden ingeroepen als barbertje – in dit geval de redacteur – reeds gehangen kon worden. En tenslotte had het verschoningsrecht slechts betrekking op de identiteit van schrijver of informatiebron, niet op de inhoud van hetgeen deze had meegedeeld.

In 1966 werd gepoogd het Bundesverfassungsgericht tot de uitspraak te brengen dat het Zeugnisverweigerungsrecht van de makers van de pers, helemaal afgezien van enige wettelijke regeling, rechtstreeks voortvloeide uit de persvrijheid van art. 5 Grundgesetz.⁷⁴ Het ging toen om de geldigheid van een huiszoekingsbevel bij het weekblad 'Der Spiegel', dat gegevens over een NATO-oefening had gepubliceerd, met enig pittig commentaar; er zou daarbij van ontfuetseling van geheimen aan ambtenaren of militairen sprake kunnen zijn.⁷⁵ Persvrijheid, aldus de klagende uitgeverij, kan alleen bestaan als de pers ook vrij is zelf zijn informatie te vergaren, en die vrijheid is afhankelijk van de mogelijkheid om eventueel de vertrouwelijkheid van informatiebronnen te beschermen. Het hof wijdde enige vertederende passages aan de persvrijheid: 'In ihr artikuliert sich die öffentliche Meinung; die Argumente klären sich in Rede und Gegenrede, gewinnen deutliche Konturen und erleichtern so dem Bürger Urteil und Entscheidung' enz.; maar het meende toch dat de afweging van de met persvrijheid connexe rechten tegen andere waarden, zoals het belang van de staatsveiligheid, 'grundsätzlich' (een woord waar het hof van houdt) door de wetgever zou moeten geschieden, en deze had zich van zijn taak gekwetend.

In dezelfde tijd werden pogingen ondernomen om tot verruiming van het verschoningsrecht te komen via nieuwe wetgeving. Op bondsniveau vlotte dit aanvankelijk niet erg, maar verschillende Länder amendeerden hun Pressegesetze. Deze regelingen waren onderling nogal verschillend – Beieren ging bv. veel verder dan Hessen –, en zij ontmoeten nogal wat kritiek door de ongerijmde resultaten waartoe zij soms leidden.⁷⁶ Aan hun (geldig) bestaan is echter een einde gekomen doordat het Bundesverfassungsgericht, min of meer bij verrassing, de regelingen omtrent het verschoningsrecht in de Landespressegesetze onverbindend verklaarde: het gaat daarbij, aldus het hof, niet om een kwestie van 'Presserecht' maar om een van procesrecht, en dat is nu eenmaal bondszaak en geen landszaak.⁷⁷

Deze gang van zaken bracht de federale wetgever tenslotte in beweging: de bondsregering diende een wetsontwerp in, dat na een korte parlementaire behandeling leidde tot het Gesetz über das Zeugnisverweigerungsrecht der Mitarbeiter von Presse und Rundfunk van 25 juli 1975.⁷⁸ Daarin wordt een vrijwel ongeclausuleerd verschoningsrecht toegekend, dat zowel in het strafproces als in het burgerlijke proces kan worden ingeroepen, alsmede in de – vele – administratieve rechtsgangen die de Bondsrepubliek kent. De gewijzigde bepaling in het wetboek van strafvordering spreekt thans van

'Personen, die bei der Vorbereitung, Herstellung oder Verbreitung von periodischen Druckwerken oder Rundfunksendungen berufsmässig mitwirken oder mitgewirkt haben, über die Person des Verfassers, Einsenders oder Gewährsmanns von Beiträgen und Unterlagen, sowie über die ihnen in Hinblick auf ihre Tätigkeit gemachten Mitteilungen, soweit es sich um Beiträge, Unterlagen und Mitteilungen für den redaktionellen Teil handelt'.

In de laatste bijzin schuilt, zo lijkt het, eigenlijk de enige beperking. Van de zijde van de C.D.U.-C.S.U.-fractie is nog voorgesteld een veel verdergaande beperking aan te brengen, nl. in die zin dat het verschoningsrecht niet zou kunnen worden ingeroepen indien de van de getuige gevraagde verklaringen te maken zouden hebben met enige ernstige – in het amendement opgesomde – delicten, en indien geen alternatieve mogelijkheid zou bestaan om aan dit bewijs te komen⁷⁹; het voorstel werd echter verworpen. De enige wijziging die op het oorspronkelijke ontwerp werd aangebracht betrof de regeling van de inbeslagneming: thans wordt uitdrukkelijk gestipuleerd dat inbeslagneming van een periodiek verschijnend drukwerk (of 'eines ihm gleichstehenden Gegenstandes') slechts door de rechter kan worden bevolen.

Of hiermee de steen der wijzen gevonden is, staat niet vast. Met de nieuwe wet is nog niet veel ervaring opgedaan. Wel zijn enkele schrijvers er als de kippen bij geweest om de gebrekkigheden van de nieuwe wetstekst uit te meten.⁸⁰ Zo wordt er bv. op gewezen dat de nieuwe tekst, in tegenstelling tot de oude, slechts hen beschermt die beroepshalve aan de pers medewerken, en daarmee de niet-professionele schrijvers van bijdragen in krant of tijdschrift buiten de deur zet. Bovendien worden slechts door anderen gedane mededelingen en verschaft documenten beschermd, zodat door de journalist zelf vervaardigd fotografisch materiaal niet in de bescherming schijnt te delen (men kan moeilijk de zijns ondanks gefotografeerde persoon als informant zien); deze laatste beperking heeft al tot problemen geleid toen de politie achter de identiteit van bepaalde demonstranten bij de kerncentrale Brokdorf wilde komen in verband met mogelijke 'Landfriedensbruch'. Al deze perikelen nemen intussen niet weg dat het recht van de Bondsrepubliek thans, in verhouding tot andere rechtsstelsels, een ruime plaats aan het verschoningsrecht van de journalist inruimt.

Rest ons nog in dit verband te vermelden dat Oostenrijk sinds 1922 een perswet heeft waarin eveneens een vrij ruim verschoningsrecht is opgenomen: personen die beroepshalve 'beteiligt' zijn geweest aan het ontwerpen of vervaardigen van periodiek verschijnende drukwerken zijn vrijgesteld van de getuigplicht in strafzaken die te maken hebben met de inhoud van het geschrift, wanneer het gaat om vragen die een strafrechtelijke verantwoordelijkheid beogen vast te stellen onder de algemene strafwetten (dus niet die onder de perswet zelf – zoals bv. het verzuim de verantwoordelijke redacteur kenbaar te maken). Daarnaast kent de Oostenrijkse wetgeving een Garantenhaftung van de verantwoordelijke redacteur, die evenwel niet in alle opzichten gelijk is aan die uit het Duitse recht.⁸¹

5. De Zweedse variant: vrijheid van informatie

De persvrijheid heeft in Zweden oude papieren: reeds in 1760 kwam de eerste wet op de drukpersvrijheid tot stand, als deel van de Zweedse constitutionele wetten. Eind 18e eeuw werd enige tijd lang een einde aan de persvrijheid gemaakt, maar sinds 1809 is die vrijheid onafgebroken grondwettelijk verankerd geweest. De geldende tekst is die van de Tryckfrihetsförordningen 1949, ingrijpend geamendeerd in 1976.

In het Zweedse denken bestaat een nauw verband tussen de persvrijheid en de vrijheid van informatie. De verschillende persvrijheidswetten hebben steeds mede betrekking gehad op de openbaarheid van overheidsstukken – een van de typerende kenmerken van het Zweedse staatsrecht. Zoals de geldende tekst het formuleert:

'To further interchange of opinions and enlightenment of the public every Swedish national shall have free access to official documents'.⁸²

Ondanks deze koene taal kent de openbaarheid toch verschillende beperkingen. In de eerste plaats somt de wet een zevental belangen op, op grond waarvan de toegang tot de stukken kan worden beperkt indien zulk een beperking 'noodzakelijk' is; tot die opsomming behoort ook 'the interest of prevention or prosecution of crime'. De beperkingen zijn nader uitgewerkt in de wet op de geheimhouding, de Sekreteslag.⁸³ In de tweede plaats strekt de verplichting om stukken op verzoek ter inzage te verschaffen zich niet uit tot bescheiden die nog in behandeling zijn, zulks om vertraging in de ambtelijke afhandeling van verzoekschriften, aanvragen e.d. te voorkomen. Hoewel men daarom het effect van het Zweedse openbaarheidsbeginsel niet moet overschatten, heeft het uitgangspunt van de wettelijke regeling toch een ook voor de praktijk belangrijk gevolg: het is niet de wenselijkheid van openbaarmaking die door de aanvrager moet worden aangetoond, maar de instantie waartoe hij zich wendt moet de noodzaak van geheimhouding aannemelijk maken. Dat het vooral de pers is die van de hierdoor geopende mogelijkheden gebruik maakt, behoeft nauwelijks betoog.⁸⁴

De informatie vrijheid houdt meer in dan alleen het openbaarheidsbeginsel: de Tryckfrihetsförförordningen geeft uitdrukkelijk aan ieder het recht om, behoudens in die wet voorziene uitzonderingen, over enigerlei onderwerp informatie te verschaffen of mededelingen te doen aan een schrijver, een persorgaan of een nieuwsagentschap.⁸⁵ De uitzonderingen hebben o.a. betrekking op het verbod van alcohol- en tabakreclame en op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met inlichtingen over kredietwaardigheid.⁸⁶ De informanten lopen geen risico van vervolging voor de inhoud van hun mededelingen: er is een Garantenhaftung, waarbij de redacteur – wiens naam aan het Ministerie van Justitie moet worden meegedeeld – bij uitsluiting strafrechtelijk verantwoordelijk is voor de inhoud van krant of tijdschrift; hij draagt ook het leeuwendeel van de privaatrechtelijke aansprakelijkheid. Tegenkant daarvan is dat hij moet toezien dat de inhoud aan zijn wensen voldoet en geen strijd oplevert met de bepalingen over 'unlawful statements' in de Tryckfrihetsförförordningen. Deze bepalingen sommen een tiental delicten op, sommige vrij specifiek ('libel against the King'), andere nogal vaag geformuleerd ('dissemination of false rumour... liable to endanger the security of the Realm...').⁸⁷

In dit stelsel ligt het in de rede dat de informanten er recht op hebben hun anonimiteit te bewaren, en de Tryckfrihetsförförordningen wijdt ook één van haar hoofdstukken aan 'the right to anonymity'. Juist daarin zijn echter in 1976 belangrijke wijzigingen aangebracht. In de versie van 1949 was de regeling eenvoudig. Wat kranten en tijdschriften betreft werd bepaald dat schrijvers van artikelen, en personen die gebruik hadden gemaakt van hun recht om informatie te verschaffen, het recht hadden anoniem te blijven, ook in gerechtelijke procedures; aan drukkers, uitgevers en anderen die met de productie van het blad te maken hadden gehad werd verboden de namen van deze schrijvers en informanten bekend te maken.⁸⁸ In 1976 zijn echter op deze geheimhoudingsplicht enkele uitzonderingen aangebracht, waarvan er één in het bijzonder de aandacht verdient: de verplichting bestaat niet als

'the court, having regard to any public or private interest, finds it of particular importance that information in the matter is given by a witness or is given by a party to the proceedings in a declaration under oath'.⁸⁹

Deze wijziging is van groot belang omdat de afweging tussen het belang van de anonimiteit van informatiebronnen en de waarheidsvinding ten processe, die aanvankelijk in de wet zelf neergelegd scheen te zijn, daarmee weer in handen van de rechter is gesteld. De rede-

nen die tot deze verandering van uitgangspunt hebben geleid, heb ik niet kunnen achterhalen.⁹⁰

In Denemarken bleek bij vluchtig onderzoek de situatie meer met de Duitse verwant dan met de Zweedse.⁹¹ Er was al geruime tijd een bescherming van de anonimiteit van journalisten en schrijvers van ingezonden stukken en artikelen, met een Garantenhaftung van de hoofdredacteur als tegenhanger; het recht op anonimiteit vervalt als de garant niet te vinden of niet te pakken is. Daarnaast bestond sinds 1916 een bepaling die een zeer beperkte bevoegdheid gaf aan journalisten om in bepaalde gevallen hun informatiebronnen in rechte geheim te houden. Dit verschoningsrecht is door de Deense wetgever in 1965 uitgebreid: er is thans een algemeen verschoningsrecht, maar met een belangrijke clausulering. De journalist moet zijn bron nl. noemen indien het geding hetzij betrekking heeft op ernstige strafbare feiten (afgemeten aan de strafmaxima), hetzij op schending van geheimhoudingsverplichtingen door personen in openbare dienst, en indien bovendien de rechter de verklaring nodig heeft om de zaak tot een beslissing te brengen en 'gewichtige publieke of private belangen' de uitzondering op het zwijgrecht noodzakelijk maken. Over de uitlegging van die gewichtige belangen bestaat nog geen zekerheid.

III. DE ARGUMENTEN

1. Het recht op informatiegaring

'Si l'on juge par le souci qu'elle cause aux gouvernants, la liberté de la presse est une liberté fondamentale parce qu'elle rend difficile la tâche de gouverner.' Aldus Burdeau, die daaraan toevoegt het woord dat Lacedède richtte tot de Franse koning: 'Cette liberté, Sire, est bonne, juste, nécessaire, mais incommode.'⁹² Dat de persvrijheid voor regeerders en andere machthebbers zo 'incommode' kan zijn, zal niet alleen samenhangen met de mogelijkheid dat tegendraadse opvattingen worden verkondigd; het verschaffen van feitelijke inlichtingen op een ongelegen moment, of van ongelegen informatie in het algemeen, is vaak even onwelkom, en soms zelfs meer: feiten, of wat daarvoor gehouden wordt, maken op het lezerspubliek dikwijls meer indruk dan opinies van redacteurs. De mate van 'incommodité' is daarom mede afhankelijk van de mate waarin de pers over eigen informatiebronnen – buiten regeerders en andere machthebbers om – kan beschikken.

Deze gedachtengang levert een geschikt uitgangspunt op voor een kort onderzoek van de vraag of de persvrijheid een recht op informatiegaring impliceert; zo ja, of dit recht niet alleen verplichtingen meebrengt voor hen die over informatie beschikken, bv. tot openbaarmaking, maar ook aanspraken van hen die inlichtingen willen verkrijgen; en zo ja, of bij het formuleren van die aanspraken verschil moet worden gemaakt tussen de pers en anderen, in die zin dat aan de pers meer mogelijkheden ter beschikking zouden moeten staan om nieuwsbronnen aan te boren.

In de Duitse en Amerikaanse rechtspraak is wel enig materiaal over die vragen te vinden; de gegeven antwoorden wijken ook niet ver van elkaar af. Het Bundesverfassungsgericht heeft reeds vrij spoedig uitgemaakt dat de persvrijheid niet alleen maar een onderdeel is van de vrijheid van meningsuiting, d.w.z. van een aan individuen toekomend grondrecht, 'da darüberhinaus die institutionelle Eigenständigkeit der Presse von der Beschaffung der Information bis zur Verbreitung der Nachricht und der Meinung gewährleistet ist'.⁹³ Dat riekt naar erkenning van een recht op informatiegaring, en in een later arrest wordt daar met zoveel woorden van gesproken.⁹⁴ De 'Informationsfreiheit', preciseert het hof dan, is geen bestanddeel van het recht op vrije meningsuiting, maar zij is een noodzakelijke voorwaarde voor de verwerkelijking van dat recht. De informatie-vrijheid is een grondrecht, dat evenals de vrijheid van meningsuiting behoort tot de 'wichtigsten Voraussetzungen der freiheitlichen Demokratie'. En de informatie-vrijheid omvat niet alleen 'die schlichte Entgegennahme von Informationen', maar ook 'aktives Handeln zur Informationsverschaffung'. In hetzelfde arrest wordt echter duidelijk gemaakt dat daarmee geen bijzondere voorrechten worden geschapen voor hen die informatie verzamelen: de bescherming van de informatie-vrijheid geldt slechts informatie die 'allgemein zugänglich' is. Dit laatste begrip wordt feitelijk uitgelegd: informatie blijft algemeen toegankelijk ook al bestaan er verbodsbepalingen, als maar de feitelijke mogelijkheid voor jan en alleman bestaat ervan op de hoogte te komen als men dat wil.⁹⁵

In het Amerikaanse recht ligt de zaak niet veel anders. Het U.S. Supreme Court erkent een recht op informatiegaring, en gaat er ook van uit dat dit recht kan worden ingeroepen door degene die informatie wil verzamelen.⁹⁶ Toen echter journalisten een verbod aavielen om gedetineerden in federale gevangenissen te interviewen, op grond van strijd met de informatie-vrijheid, hield het hof het verbod in stand: het verbod 'did not . . . deny the press access to sources of information available to members of the public'⁹⁷; het hof weigerde de regering enigerlei verplichting op te leggen 'to make available to journalists sources of information not available to members of the public generally'. Of het hof hierin

helemaal consequent is, lijkt wat twijfelachtig: van de Pentagon papers kon men moeilijk zeggen dat zij vóór de publicatie in de kranten algemeen toegankelijk waren. Het juridische probleem lag in dat geval echter anders, daar de documenten reeds in handen van persorganen waren en de regering een verbod van publicatie vorderde, en dat leek op preventief toezicht; maar verschillende uitlatingen in individuele opinies van de raadsheeren schijnen het belang van de publicatie van juist deze documenten zo groot te vinden dat zij neerkomen op een nauwelijks verkapt verwijt aan het State Department dat het de euvele moed heeft gehad de stukken geheim te houden.⁹⁸

De Duitse rechter beroept zich bij zijn constructie van de Informationsfreiheit ook op art. 10 ECRM, maar juist wat de nieuwsgaring betreft schijnt dit beroep niet erg sterk te staan. De vrijheid van meningsuiting omvat, aldus de Conventie, de 'freedom to receive and impart information and ideas of all kinds'. Naar de letter genomen valt de informatiegaring daar niet onder, en dit tekstuele argument wordt versterkt doordat in art. 19 International Covenant on civil and political rights, waarvan de tekst voor het overige parallel loopt, gezegd wordt 'to seek, receive and impart information'. Daar komt bij dat de formulering van het Covenant al gereed was toen over de tekst van de Conventie werd onderhandeld, terwijl die formulering bovendien nog overeenstemt met die van de Universele Verklaring van 1948. De argumenten om bij de uitlegging van art. 10 ECRM een a-contrario-redenering te volgen lijken daarom vrij sterk.⁹⁹

Er zijn echter twee tegenwerpingen mogelijk. In de eerste plaats wordt wel aangevoerd dat met de woorden 'to seek . . . information' in de Universele Verklaring en in het Covenant uitsluitend bedoeld is op de vrijheid van internationale nieuwsgaring, d.w.z. op de mogelijkheid van buitenlandse journalisten om op dezelfde voet als hun inheemse collega's toegang te krijgen tot het nieuws; in dat geval zouden die woorden geen betrekking hebben op de vrijheid van nieuwsgaring in de hier beoogde zin.¹⁰⁰ Als dat zo zou zijn, en als men zich op de historische uitlegging van de woorden zou mogen verlaten – wat zeker bij verdragsteksten een tikkeltje kwestieus is –, zou de kracht van de a-contrario-redenering verbleken en zou men art. 10 ECRM veeleer op zijn eigen merites moeten beoordelen.¹⁰¹ In de tweede plaats kan men een meer teleologische weg inslaan door te stellen dat de vrijheid 'to impart information' alleen maar kan bestaan bij de gratie van de vrijheid zich die informatie zelfstandig te verschaffen. Als het recht om informatie door te geven slechts betrekking zou hebben op inlichtingen verschaft door een regeringswoordvoerder, zou men het niet hoeven vast te leggen in een verdrag 'tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden'; in dat perspectief is alleen maar de informatie interessant welke die woordvoerder en zijn chefs eventueel onwelgevallig is, m.a.w. zelfstandig is vergaard. In staten van liberaal-democratische snit, waarvan de regeersystemen gebaseerd zijn op publieke discussie en op pluriformiteit van de meningsvorming, kan men zich moeilijk een andere constructie indenken; de vrijheid van informatiegaring is er een noodzakelijke voorwaarde voor het recht inlichtingen door te geven, en zij behoort daarom in de grondrechtelijke bescherming te delen.¹⁰² In de jurisprudentie van Commissie en Hof voor de Rechten van de Mens zijn wel overwegingen te vinden die deze redenering schijnen te steunen; maar erg expliciet of toegespitst is dat allemaal niet – het gaat meer om terloops gelanceerde en vaag geformuleerde theses.¹⁰³

Het veld nog eenmaal overziende, moet ik erkennen mij aangetrokken te voelen tot de redenering die uitgaat van de aard van het grondrecht van vrijheid van meningsuiting in een democratische staat en die daarom het recht op actieve informatiegaring een noodzakelijk complement acht van de vrije meningsuiting. Ook voor de uitlegging van art. 10 ECRM zou ik dat willen aannemen: men dient die tekst m.i. uit te leggen aan de hand van zijn strekking, van zijn plaats in het waardenpatroon dat de Conventie beoogt te beschermen en van zijn inpasbaarheid in het zich ontwikkelende systeem van Straatsburgse jurisprudentie, en niet zozeer aan de hand van overeenkomsten of verschillen met

verdragsteksten die (mede) door andere partijen zijn afgesloten.

Daarmee is nog geen antwoord gegeven op de vraag of het recht op actieve nieuwsgaring slechts betrekking kan hebben op algemeen toegankelijke bronnen, dan wel of de pers op speciale voorrechten in dit opzicht aanspraak kan maken. Op dat punt zijn de oplossingen die de Amerikaanse en Duitse rechtspraak aandragen niet bijster bevredigend.¹⁰⁴ Het ligt voor de hand dat een recht op actieve nieuwsgaring grenzen heeft; dat het niet een overijverig speurder aanspraken op inlichtingen geeft jegens hen die graag geheimen van de nationale defensie, van een bepaald fabricageprocedé of van de echtelijke sponde voor zich willen houden. Maar of dat nu betekenen moet dat men de grens daar moet leggen waar informatie 'allgemein zugänglich' is of 'available to the public generally', is vers twee. Met die maatstaf is trouwens in de praktijk moeilijk te werken. Waren de inlichtingen die John Dean aan Woodward en Bernstein verschafte, of ir. Vredeling aan Bibeb, algemeen toegankelijk, of wilden de informanten alleen aan journalisten, misschien zelfs alleen aan *deze* journalisten, hun geheimen of frustraties kwijt? Men kan natuurlijk zeggen dat in het algemeen niemand verplicht is om tegen zijn zin verklaringen af te leggen, en dat Dean en Vredeling er ook het zwijgen toe hadden kunnen doen. Maar als dat zo is, komt men dan ook maar een stap verder door een recht op informatiegaring te proclameren? Heeft een journalist die een bron als Dean aanboort nu gebruik gemaakt van dat recht of niet? En vooral: heeft hij dat ook gedaan wanneer die bron uitdrukkelijk te kennen geeft dat zijn identiteit, alsmede bepaalde achtergrondinformatie die hij verschafte, geheim moeten blijven omdat hij anders niets zal zeggen? In dat geval, een schoolvoorbeeld van het soort casuspositie dat tot een beroep op het verschoningsrecht aanleiding geeft, is het niet goed mogelijk van algemeen toegankelijke inlichtingen te spreken. De vraag of de pers en haar makers in dit opzicht aanspraken hebben die verder gaan dan die van het grote publiek, blijft daarmee gesteld; wij zullen pogen de argumentatie wat verder op stoot te brengen door eerst de functie van de pers van wat dichterbij te bezien.

2. De functie van de pers

De nadruk op wat in de Amerikaanse literatuur heet de 'free flow of information' mag ons niet doen vergeten dat de pers ook andere functies vervult dan verzameling, selectie, presentatie en verspreiding van nieuwsfeiten. De pers poogt door commentaren en opinies bij te dragen tot de oordeelsvorming van het lezerspubliek, biedt dat publiek verstrooiing en streeft soms zelfs culturele vorming en opvoeding na. Het is niet goed doenlijk om voor het onderwerp dat in dit preadvies aan de orde is, verschil te maken tussen deze verschillende functies. Een recht op informatiegaring mag zijn rechtvaardiging vinden in de nieuwsverschaffende en informerende functie van de pers, er wordt ook gebruik van gemaakt als bv. verstrooiing wordt beoogd, en precies dezelfde problemen doen zich dan voor. Het is wel mogelijk om, in geval van strijd tussen het recht op nieuwsgaring en andere rechten, bij de afweging verschil te maken naar gelang de publicatie louter amusement beoogde dan wel informatie of oordeelsvorming; de Duitse rechter heeft deze methode toegepast in geval van strijd tussen de persvrijheid en het recht op eer en goede naam.¹⁰⁵ Maar in beginsel zou een recht op informatiegaring algemeen dienen te zijn in die zin, dat geen onderscheid wordt gemaakt aan de hand van het oogmerk waartoe die informatie wordt vergaard.

Terwijl men voor zijn culturele vorming naar het ballet kan gaan, en voor zijn verstrooiing schaak kan spelen of gladiolen kan kweken, is men voor zijn nieuwsvoorziening in feite aangewezen op de arbeid van journalisten. In zoverre vervult de pers, samen met radio en televisie, een rol die in ons stelsel van maatschappelijke arbeidsverdeling door niemand anders wordt waargenomen. Zoals Justice Powell het formuleerde¹⁰⁶:

'For most citizens the prospect of personal familiarity with newsworthy events is hopelessly unrealistic. In seeking out the news the press therefore acts as an agent for the public at large. It is the means by which the people receive that free flow of information and ideas essential to intelligent self-government.'

Een realistische visie, zo zou ik menen, en een die door de overheid ook wordt erkend als dat in haar belang is: het laatste nieuws over kabinetzittingen wordt, evenals trouwens geheim te houden 'background information', aan journalisten meegedeeld en niet aan toevallig geïnteresseerde staatsburgers. Zou men uit die visie nu ook niet de consequenties moeten trekken als men van een recht op informatiegaring spreekt? Als de pers bij de selectie van het nieuws als 'an agent for the public at large' optreedt, heeft hij niet alleen de taak om te weten wat 'newsworthy' is, maar ook om daar achter te komen, d.w.z. om de goede nieuwsbronnen aan te boren. Dat aanboren is niet iets wat 'the public at large' of 'the public generally' doet, daar heeft dat publiek de pers juist voor.

En hier komt de vertrouwelijkheid opnieuw om de hoek kijken: het aanboren van nieuwsbronnen hangt nogal eens af van de mogelijkheid om die bronnen anoniem te houden. De B.B.C. zond eind 1970 een vraagesprek uit met een man die te kennen gaf lid van de 'Provisionals' van de I.R.A. te zijn¹⁰⁷; zo'n uitzending kan zeer informatief zijn voor het Britse publiek, maar zij zou niet hebben plaatsgevonden als de geïnterviewde er niet van overtuigd was geweest dat de journalist zijn naam niet zou noemen. Uit empirisch onderzoek verricht in de V.S. (dat een betrouwbare indruk maakt) blijkt dat de gemiddelde Amerikaanse journalist voor 22,2% van zijn 'stories' afgaat op vertrouwelijke bronnen die voor hem een regelmatig contactpunt zijn, en voor 12,2% op 'first-time confidential sources'.¹⁰⁸ Dat is nogal wat.

Ik zou op grond van deze redeneringen en gegevens de stelling aandurven dat de vertrouwelijkheid van de bronnen bestanddeel is van het recht op informatiegaring: omdat de voor het publiek belangwekkendste informatie (bv. wat beweegt de Noordierse rebellen?) anders niet verkregen zou worden en omdat blijkens onderzoek een belangrijk deel van het nieuws uit vertrouwelijke bronnen wordt verkregen. Dat betekent tevens dat het recht op informatiegaring van de journalist op meer betrekking heeft dan het algemeen toegankelijke nieuws: vertrouwelijke bronnen staan voor journalisten open, niet voor het grote publiek.¹⁰⁹

Vooraf voor de schrijvende pers is dat van belang, omdat daar dieptereportages, over het geheel genomen, een grotere plaats zijn gaan innemen. Een treinramp of de zegepraal van de Argentijnse voetballers kan men op de televisie zien; de jongste troebelen in Iran of op Mindanao bereiken ons via nieuwsagentschappen. Maar dag- en weekbladpers ontrafelen schandalen, geven ons de mogelijke beweegredenen van onbegrijpelijke beslissingen, en pogen te schetsen wat ons misschien morgen en overmorgen te wachten staat. Zij die zich met die activiteiten bezighouden moeten, om hun werk goed te kunnen doen, openstaan voor tips en suggesties; en het publiek weet en verwacht dat zij dat doen.

Men is het er vrij algemeen over eens dat de ratio van de vertrouwelijkheid ligt in het 'chilling effect': vertrouwelijke bronnen komen droog te liggen als onzeker wordt of wel helemaal op die vertrouwelijkheid kan worden gerekend. Waarschijnlijk doet het effect van die onzekerheid zich over een vrij breed terrein gevoelen: informanten waarop men tot die tijd kon rekenen, willen niets meer kwijt; journalisten zijn bang artikelen te publiceren die hen met de rechter, of met huiszoekingen, zouden kunnen confronteren.¹¹⁰

De dogmatische grondslag – als men het zo noemen wil – van het recht van de journalist de identiteit van zijn bronnen geheim te houden, wortelt, in deze gedachten-gang, niet in het feit dat de journalist een 'confident nécessaire' zou zijn; ook niet in de omstandigheid dat de journalistieke vakethiek, in een traditie van langer dan een eeuw, hem verplicht om te zwijgen.¹¹¹ Die grondslag is simpelweg, dat de vertrouwelijkheid

van bronnen een onontbeerlijk bestanddeel is van het recht op informatiegaring van de journalist, en daarom in de grondrechtelijke bescherming hoort te delen.

Over de vraag wat een journalist is, kan men misschien twisten. In Amerikaanse wetten en wetsontwerpen vindt men definities van 'newsmen'; het Franse recht kent al sinds 1936 de 'journaliste professionnel', die dan ook over een 'carte professionnelle des journalistes' beschikt (ook free-lance journalisten, 'pigistes', vallen daaronder, als de journalistiek maar hun regelmatige en beloonde hoofdwerkzaamheid is).¹¹² Moderne wetgeving, zoals de Duitse en de Deense, strekt zich ook uit tot radio- en T.V.-reporters; over filmers wordt niet gesproken.

In Nederland is er wel eens het pleit voor gevoerd dat een verschoningsrecht aan journalisten pas zou worden toegekend, als het beroep zo zou zijn georganiseerd dat een redelijke mate van zekerheid zou bestaan dat geen misbruik van dit privilege zou worden gemaakt.¹¹³ In buitenlandse rechtsstelsels heb ik die gedachte niet teruggevonden; afgezien daarvan lijkt verwezenlijking ervan mij ook bezwaarlijk, omdat ik aan geen enkele instantie de weging van het morele gehalte van journalisten zou durven toevertrouwen, en meer in het algemeen omdat reglementering van de toegang tot de journalistenstand in strijd is met mijn voorstelling van een vrije pers. Vooral in spannende tijden kan anders de verleiding om de heterodoxie buiten de deur te houden, gemakkelijk te groot worden.

Dit gedeelte van mijn betoog samenvattend meen ik dat er voldoende argumenten zijn om aan te nemen dat het grondrecht van informatiegaring zijn belang vooral ontleent aan de omstandigheid dat het ook aan journalisten toekomt; dat het voor journalisten een recht op geheimhouding van informatiebronnen impliceert – en in zoverre schept het een bijzondere positie voor de pers; en dat dit recht slechts kan worden uitgeoefend als de beperkingen, noodzakelijk in verband met mogelijk conflict met andere waarden, nauwkeurig zijn gedefinieerd en dus zo weinig mogelijk 'chilling effect' hebben. In deze lezing is geen sprake van de 'paradox' dat vertrouwelijkheid wordt ingeroepen door hen die juist dingen publiek willen maken (integendeel, het een is voorwaarde voor het ander), er is ook geen noodzaak een beroep te doen op de onwerkbare maatstaf van de 'allgemeine Zugänglichkeit'.

3. Institutionele problemen

Het buitenlandse materiaal heeft ons laten zien dat het verschoningsrecht van de journalist, waar het wordt erkend, door de wet is gevestigd en niet door de rechtspraak. Exacter gezegd: de rechter (Court of Appeal, Cour de cassation, Hoge Raad, U.S. Supreme Court) zegt neen maar laat een gaatje open om in voorlopig hypothetische gevallen er ook eens anders over te kunnen denken; de wet (Bondsrepubliek, Oostenrijk, Denemarken, Zweden) zegt ja maar definieert daarbij enkele beperkingen of uitzonderingen.

Dit resultaat van ons onderzoek is zo opvallend dat het om een verklaring vraagt. Die gedachte dringt zich vooral op als men de Amerikaanse rechtspraak bestudeert. De 'Ist Amendment liberties' prevaleren bij de afweging tegen andere waarden bijna steeds: de bescherming van de persoonlijke levenssfeer wordt lager aangeslagen, en ook de bescherming van eer en goede naam wordt beperkt ter wille van de persvrijheid.¹¹⁴ Van die benadering zijn meer voorbeelden te vinden; ook de bescherming van de openbare orde, en die van de goede zeden, moeten het nogal eens afleggen tegen de waarden die het hof in het Iste Amendement belichaamd ziet.¹¹⁵ Maar zodra het om de waarheidsvinding in verband met het strafproces gaat, is van een 'preferred position' van het Iste Amendement niets meer te vinden.

Ter verklaring van dit merkwaardige verschijnsel bied ik de volgende amateur-sociologische theorie aan. Wij zijn als juristen gewend te denken in termen van strijd tussen waarden, argumenten, beginselen, waarbij zo objectief mogelijk moet worden vastgesteld wel-

ke daarvan het meeste gewicht heeft. Maar als men in de maatschappij rondkijkt ziet men dat bepaalde waarden plegen te worden gedragen door bepaalde groepen. Dat betekent niet dat andere groepen die waarde niet zouden aanvaarden of erkennen, maar er is één bepaalde groep waarvoor die waarde erg zwaar weegt en die zich ook geroepen voelt speciaal voor die waarde in het krijt te treden; de wijze waarop dat in-het-krijt-treden geschiedt hangt van de bijzondere kenmerken van de desbetreffende groep af. In de door ons bestudeerde rechtsstelsels wordt bv. het stakingsrecht algemeen erkend (zij het juist in Nederland nog wat aarzelend); maar als er inbreuk op wordt gemaakt zijn het de vakbonden die op de bres springen, niet speciaal de honkbalbonden, de kerken of de tijdschriftuitgevers. En als de wetgever het bibliotheekwezen aan banden wil leggen om ongezonde lectuur te weren, komen organisaties voor mensenrechten, hoogleraren staatsrecht en liberale dagbladen in het geweer. Met andere woorden: een conflict tussen waarden is altijd meer dan dat; het is ook een conflict tussen maatschappelijke groeperingen.¹¹⁶

Op dit spoor doorredenerend kunnen wij zonder al te veel moeite de groeperingen ontwaren die de vrijheid van informatiegaring in het bijzonder pogen te schragen: dat zijn de journalisten en, meer in het algemeen, de groepen die een zekere verantwoordelijkheid dragen voor pers, radio en televisie. Maar het is niet te boud vast te stellen dat de waarde van de waarheidsvinding ten processe, en daarmee van de zo groot mogelijke rechtsbescherming, vooral gedragen wordt door de groeperingen die zich met de rechtsbedeling bezighouden, d.w.z. in de eerste plaats door de magistratuur zelf. De botsing tussen de vrijheid van informatiegaring en het belang van de waarheidsvinding in het proces, die het verschoningsrecht van de journalist zijn problematische karakter geeft, is daarom tevens een botsing tussen gezichtspunten die typisch die van de journalist en die typisch die des rechters zijn. Als de rechter tevens degene is die de uitslag moet bepalen, is het niet zo'n wonder dat hij de waarheidsvinding hoog in zijn vaandel schrijft – ook in geval van strijd met waarden die hij in andere conflictsituaties geneigd is te laten prevaleren. Men versta mij wel: ik beweer niet dat het de rechterlijke macht, in het deel van de wereld waar ik het over heb, schort aan onpartijdigheid, objectiviteit, onafhankelijkheid etc.; alleen maar dat rechters het gevoel hebben (terecht, overigens) er nu juist te zijn voor die waarheidsvinding, en dat zij zich bewust of onbewust door die voorkeur laten leiden in gevallen waarin het verschoningsrecht ter discussie staat.

Als dit theoretje juist is – ik geef het voor beter –, is het een argument om het verschoningsrecht van de journalist bij wet te regelen. Het verklaart ook waarom ik weinig heil zie in procedure-oplossingen, zoals verplichte voorlichting aan de rechter door deskundigen, 'sluiscommissies' e.d.¹¹⁷; een conflict tussen 'groepsethieken' wordt op die manier niet opgelost.

Er is, naast de buitenlandse ervaringen en het sociologische argument, nog een derde grond om op wetgeving in plaats van rechtspraak te koersen: alleen zo kan men reeds dadelijk tot een vrij nauwkeurige omschrijving van de uitzonderingen en beperkingen komen. De daarmee te bereiken duidelijkheid is, zoals hiervóór reeds betoogd, nodig om het afschrikkingseffect dat de schending van de vertrouwelijkheid heeft op informatiebronnen en op journalisten, zoveel mogelijk in te dammen.

In deze benadering zit weer een nieuw probleem verstopt: kan men wel bij wet een verschoningsrecht toekennen maar tegelijkertijd uitzonderingen op de uitoefening ervan definiëren? Is het bv. niet, om vast te stellen of de uitzonderingen van toepassing zijn, noodzakelijk om de verklaring van de journalist alvast te horen? Deze vraag kan niet spelen in de Duitse constructie, waar de reikwijdte weliswaar beperkt is (beroepsjournalisten enz.) maar waar binnen die beperkingen het verschoningsrecht altijd kan worden ingeroepen; maar wel bv. onder de Zweedse en Deense wetten en die van sommige Amerikaanse deelstaten (die van New York kent de Duitse constructie). In de V.S. is de klacht vrij

algemeen dat de deelstatelijke 'shield laws' nogal eens ineffectief zijn; en in een van de drie zaken die in het arrest van 1972 beslist werden¹¹⁸, had het Kentucky Court of Appeal weinig moeite gehad de toepasselijke staatswetgeving weg te interpreteren: een 'privilege' om de identiteit van de informant geheim te houden ontsloeg de journalist niet van de verplichting verklaringen af te leggen omtrent hetgeen hij persoonlijk had waargenomen, 'including the identities of those he had observed'. De meerderheid van het hooggerechts-hof meende in 1972 dat de keus alleen maar kon gaan tussen een 'absolute privilege' en de ontkenning daarvan; maar men kan uit de argumentatie afleiden dat een 'qualified privilege' volgens het hof niet in aanmerking kon komen omdat zo'n verschoningsrecht niet door de *rechter* zou kunnen worden erkend:

'If newsmen's confidential sources are as sensitive as they are claimed to be, the prospect of being unmasked whenever a judge determines the situation justifies it, is hardly a satisfactory solution to the problem. For them, it would appear that only an absolute privilege could suffice . . . We are unwilling to embark the judiciary on a long and difficult journey to such an uncertain destination. The administration of a constitutional newsmen's privilege would present practical and conceptual difficulties of a high order. Sooner or later, it would be necessary to define those categories of newsmen who qualified for the privilege, a questionable procedure in the light of the traditional doctrine that liberty of the press is the right of the lonely pamphleteer who uses carbon paper or a mimeograph just as much as of the large metropolitan publisher who utilizes the latest photocomposition methods.'¹¹⁹

Het laatste deel van de redenering spreekt mij niet aan, omdat ik uit de functie van de pers heb afgeleid (op het voetspoor van Justice Powell, overigens) dat de pers wel degelijk constitutioneel beschermde voorrechten heeft in verhouding tot de 'lonely pamphleteer'. Maar dat er 'difficulties' zijn bij de omlijning en toepassing van clausuleringen, is evident.

In de hier verdedigde benadering zouden de 'conceptual difficulties' (begripsomschrijvingen e.d.) door de wetgever overwonnen moeten worden; liefst zo dat er voor de rechter zo weinig mogelijk 'practical difficulties' overblijven. De mate van precisie die de wetgever moet bereiken hangt sterk af van de rechtscultuur in de desbetreffende staat: Zweedse of Deense rechters zullen andere toepassingsproblemen ontdekken dan het Kentucky Court of Appeal. Bij toepassing van de Deense wet, waar de strafmaxima beslissen of een uitzondering op het verschoningsrecht aanwezig is, zal de vraag of de journalist moet getuigen afhangen van wat de vervolgende instanties te laste hebben gelegd; d.w.z. er is een betrekkelijk grote mate van zekerheid, al zal de rechter ook dan nog moeten beoordelen of er geen alternatieve methoden zijn om aan het verlangde bewijs te komen en of het belang van de verklaring wel opweegt tegen dat van de vertrouwelijkheid der informatiebronnen. In wetgeving met vagere constructies, zoals de Zweedse, blijft het probleem dat het de rechter moeilijk zal vallen te oordelen over de toepasselijkheid van de uitzondering zolang hij geen idee heeft wat de journalist zou kunnen verklaren. De oplossing van dit probleem zal niet overal gelijk zijn: het ene stelsel van procesrecht kent andere mogelijkheden dan het andere. In het Engelse en Amerikaanse recht hebben de gerechten, wanneer de regering weigerde bepaalde stukken over te leggen vanwege hun vertrouwelijk karakter, zich de bevoegdheid voorbehouden zelf te beoordelen of het belang van die vertrouwelijkheid wel opweegt tegen het belang van een goede rechtsbedeling¹²⁰; er wordt vertrouwelijke inzage van de stukken door de rechter gelast, die dan eventueel de productie van die stukken als processtukken kan bevelen. Zulk soort constructies is ook bij de afweging van de belangen van de rechtsbedeling tegen die van de vertrouwelijkheid van informatiebronnen niet ondenkbaar.

Al met al komt het mij daarom voor dat het aanbrenge van uitzonderingen en beperkingen op het verschoningsrecht niet alleen op technische en formeelrechtelijke gron-

den uitgesloten moet worden geacht.¹²¹ En daarmee zijn wij nu toe aan de materiële argumenten voor en tegen zulke uitzonderingen.

4. Het belang van de rechtsbedeling

Om met de deur in huis te vallen: een ongeclausuleerd verschoningsrecht lijkt mij moeilijk aanvaardbaar. Als een journalist blijkens zijn publicaties contact heeft gehad met een bevrijdingsfront dat via hem het plan aankondigt een flatgebouw in de lucht te zullen blazen waar enkele tientallen gezinnen, en een paar Palestijnse kantoren, gevestigd zijn, dan kan ik mij moeilijk een rechtsorde voorstellen die de journalist toestaat te blijven zwijgen over zijn contacten, met alle risico's van dien. Het merkwaardige is overigens dat juist de Duitse wetgeving hem dat wel schijnt toe te staan. Ander extreem voorbeeld: de Franse wet verplicht personen die over bewijs beschikken van de onschuld van preventief gedetineerden of wegens misdrijf veroordeelden, om hun getuigenis aan de justitiële autoriteiten of aan de politie bekend te maken¹²²; men kan zich moeilijk voorstellen dat die verplichting niet zou moeten gelden voor de journalist op de enkele grond dat hij er iets over geschreven heeft.

Keerzijde van de medaille: ruim geformuleerde uitzonderingen kunnen gemakkelijk leiden tot 'fishing expeditions' van de politie, zoals de Amerikaanse praktijk te zien heeft gegeven, compleet met huiszoekingen en inbeslagnemingen, zodra maar een 'clue' over het begaan van strafbare feiten in de krant te vinden is. In de V.S. is die ontwikkeling bevorderd door de gespannen verhouding die sinds de late Johnson-jaren tussen pers en administratie heerst; maar er is geen enkele garantie dat zulke verscherpingen van de tegenstellingen zich elders niet zullen voordoen. Als alles op haren en snaren wordt gezet (men denke bv. aan de Provo-tijd in Amsterdam), grijpt ook de politie alle middelen aan waarover zij kan beschikken. Dat blokkeert op de lange duur de informatieverschaffing aan het publiek, en daarmee de vrije meningsvorming.

Tussen deze tegenstrijdige gezichtspunten zal men een evenwicht moeten zien te vinden. Dat is in verschillende opzichten een penibele opgave. In de eerste plaats zijn de belangen die tegen elkaar moeten worden afgewogen niet te kwantificeren. Dat houdt daarom nog niet in dat de schatting van hun betekenis volledig subjectief is: weinigen zullen betwisten dat het belang dat een onschuldige niet wegkwijnt in de kerker groter is dan het belang dat een fietsendief zijn gerechte straf niet ontgaat; maar het belang van de vrijheid van informatie is minder aanschouwelijk en in zijn consequenties moeilijker te overzien. In de tweede plaats zou het een illusie zijn te menen dat er wetgeving denkbaar is die alle problemen zou kunnen oplossen: de 'groepsethiek' blijven voorlopig zoals zij zijn, wat de wet ook moge bepalen, zodat de journalist soms zal willen zwijgen als de wet hem tot spreken dwingt, en zodat de rechter er misschien toe neigt uitzonderingen op het verschoningsrecht ruim uit te leggen als er een beginsel op het spel staat dat hem bijzonder ter harte gaat. En in de derde plaats is het vrijwel onmogelijk om enerzijds tot duidelijk gedefinieerde clausuleringen te komen, anderzijds rekening te houden met 'the infinite variety of fact and circumstance which a court encounters'.¹²³ Juist voor ons probleem heeft de rechtszekerheid, zoals reeds betoogd, haar eigen duidelijke betekenis; maar zij is moeilijk met de noodzakelijke nuancerings in de aanpak te rijmen.

Er is misschien toch wel iets over die nuancerings te zeggen, vooral als men denkt aan het soort gevallen dat het meest tot inroeping van het verschoningsrecht zal leiden. Gaat het om aantasting van eer en goede naam, dan zou men bv., op het voetspoor van o.m. het Engelse recht, een 'Garantenhaftung' kunnen overwegen, zodat het probleem van het verschoningsrecht wordt geëcarteerd. Zelf zou ik geneigd zijn om te menen dat, als men die stap eenmaal heeft gezet, het 'Zeugnisverweigerungsrecht' in het burgerlijk geding geen enkele uitzondering zou behoren te kennen. Gaat het om schending van ge-

heimhoudingsplichten, dan zou mijn keus zijn om de met het verschoningsrecht gediende belangen en waarden hoger aan te slaan, en ook hiervoor geen uitzondering te scheppen. Ik geef toe dat deze keus is ingegeven door – betrekkelijk diepgewortelde – eigen opvattingen over de eisen die een democratisch regeersysteem stelt, opvattingen die overigens in de lijn liggen van de libertijnse opinies die het Amerikaanse Supreme Court daarover soms ten beste geeft.¹²⁴

Wanneer zou men dan wel uitzonderingen moeten overwegen? Als ik het buitenlandse materiaal nog eens aanzie, en mijn eigen argumentatie probeer door te trekken, zou ik aan enkele categorieën van gevallen kunnen denken. In de eerste plaats zou er een algemene verplichting kunnen zijn voor de journalist om zijn informatiebron te noemen indien deze bron, blijkens de publicatie, bewijs kan bijbrengen omtrent de onschuld van iemand die wegens misdrijf wordt vervolgd of is veroordeeld. Aan te nemen valt dat de journalisten dit zelf ook zo aanvoelen¹²⁵, zodat de complicatie van de vakethiek hier niet of in geringere mate meespeelt. Een tweede algemene uitzondering zou kunnen zijn de getuigplicht in gevallen waarin door te spreken de journalist of zijn informatiebron bepaalde mensenlevens zouden kunnen redden – zoals in het hypothetische geval van een publicatie voor de aanslag op het flatgebouw in Beyrouth. *Bepaalde* mensenlevens, en niet mensenlevens in het algemeen, want legt men het laatste criterium aan dan wordt elk perscontact met bevrijdingsfronten, stadsguerillero's e.d. riskant en is de schade aan de meningsvorming te groot in verhouding tot de winst voor de rechtsbedeling (de eventueel gepakte terrorist; eenmaal, want zijn collega's zullen de pers voortaan vermijden). Bij deze twee algemene uitzonderingen zouden de gewone bevoegdheden van opsporende en vervolgende instanties, tot huiszoeking en inbeslagneming toe, in stand blijven.

Is dat voldoende? Men zou m.i. kunnen overwegen om, naar het voorbeeld van de Deense wet, enkele ernstige delicten aan te geven, bij de berechting waarvan de journalist zijn verschoningsrecht niet zou kunnen inroepen. Over de keuze daarvan kan men waarschijnlijk lang delibereren, maar ik zou op zichzelf wel geneigd zijn een beperkte lijst van geweldsmisdrijven verenigbaar te achten met mijn uitgangspunten. Evenwel, deze uitzondering op het verschoningsrecht zou aan twee voorwaarden moeten worden gebonden: er zou moeten vaststaan dat er geen alternatieve methoden zijn om het verlangde bewijs te verkrijgen¹²⁶; en de uitzondering zou alleen moeten gelden voor zover het om de getuigplicht voor de rechter gaat: d.w.z. niet bij opsporingsonderzoek, grand jury proceedings e.d., en geen huiszoeking of inbeslagneming dan nadat de journalist in gebreke is gebleven om voor de rechter zijn verklaringen af te leggen. Men kan dat een ingewikkeld systeem noemen (de regeling van de legitieme portie in het B.W. is overigens ingewikkelder), maar het doet nog voldoende recht wedervaren aan het rechtszekerheidselement zonder de informatievrijheid tot geringe proporties terug te brengen.

Het hier globaal weergegeven stramien is niet speciaal op de Nederlandse situatie toegesneden; dat kan men ook moeilijk van een rechtsvergelijkende studie verwachten. Dat neemt, naar het oordeel van de schrijver, niet weg dat het zeer wel ertoe strekken kan om ook voor een oplossing van het vraagstuk in Nederland tot basis van discussie te dienen. De problemen liggen in de Noordatlantische landen goeddeels gelijk; het waardenpatroon verschilt niet sterk van land tot land, zij het met enkele duidelijk waarneembare accentverschillen; de twijfels over wat er precies met het beroep van de journalist op een verschoningsrecht moet gebeuren zijn vrij algemeen; dat de oplossingen verschillend zijn betekent ook niet per se dat de opvattingen van land tot land verschillen: het Franse en het Duitse recht zijn voor ons probleem thans elkaars antipoden, maar in de Franse en Duitse literatuur treft men vrijwel dezelfde gezichtspunten en argumenten aan. Een wat algemeen getinte redenering, bruikbaar voor landen waarvan de rechtsstelsels onderling nogal wat van elkaar afwijken, is daarom in casu ook wel verdedigbaar.

Door een legislatieve ingreep die het verschoningsrecht erkent en de uitzonderingen daarop nauwkeurig formuleert, wordt de verhouding tussen pers, justitie en politie niet als bij toverslag verbeterd. Zoals het Duitse voorbeeld van de inbeslagneming van fotografisch materiaal bij reporters aantoont, kan ook een ruim omschreven verschoningsrecht niet verhinderen dat politie en justitie zullen pogen zich voor de aan hen toe-
vertrouwde belangen van de pers te bedienen. De afgrenzing van de getuigenisvrije sfeer zal allerlei interpretatieperikelen kunnen oproepen. Er zit trouwens een ingebouwde spanning in de verhouding tussen pers en overheid: de laatste streeft het algemeen belang na en houdt er niet van daarbij voor de voeten te worden gelopen; de eerste ziet het als zijn taak te zorgen dat het grote publiek ook aan de weet komt wat er bij de overheid niet in orde is.¹²⁷ Regelingen omtrent verschoningsrecht hebben op die spanningsrelatie maar een beperkte invloed; men moet die regelingen ter wille van hun eigen betekenis invoeren – of het anders maar laten. De invoering kan zonder twijfel bezwaren hebben voor de vervolging en berechting van strafbare feiten (het belang voor het burgerlijk recht sla ik, behalve waar het belediging betreft, niet hoog aan); de niet-invoering kan op de lange duur zorgwekkende consequenties hebben voor de mogelijkheden van de pers om uit andere dan overheidsbron zijn informatie te halen, en daarmee voor de toekomst van de persvrijheid. Op het kleine stukje wereld waar die vrijheid bestaat, kunnen wij er beter voorzichtig mee omgaan.

IV. CONCLUSIES

Een van de grootste risico's die men bij rechtsvergelijking pleegt te lopen is het verdrinkingsgevaar. Dat geldt ook voor het ons toevertrouwde onderwerp: alleen al in de V.S. is een zeer uitvoerige literatuur; een degelijke bestudering van het verschoningsrecht van de journalist naar het recht van Kentucky, Maryland en New York zou een promovendus geruime tijd bezig kunnen houden. In dit preadvies is gepoogd het verdrinkingsgevaar te vermijden door een betrekkelijk rigoureuze selectie van buitenlands materiaal, een selectie die vooral ertoe strekte om een aantal typering van mogelijke oplossingen te schetsen. Het overzicht van die oplossingen kan een indruk geven van de wijze waarop buitenlandse rechtsstelsels ons probleem hebben verwerkt. Het is niet een middel om tot pasklare regels voor het Nederlandse recht te komen; daarvoor zijn de factoren die in de verschillende rechtsstelsels van invloed zijn, te ongelijksoortig. De Engelse law of libel, het Amerikaanse Iste Amendement en het Zweedse openbaarheidsbeginsel hebben in het Nederlandse recht geen tegenhanger.

Het overzicht was, naar de overtuiging van de schrijver, echter wel van belang om tot een verheldering te komen wat betreft de waarden en belangen die bij het beroep op de vertrouwelijkheid van informatiebronnen in het geding zijn. Dat heeft hem in staat gesteld om voetje voor voetje een redenering op te zetten die tot een eigen opvatting over het probleem leidde. De lezer hoeft hem daarin niet te volgen: in het wegen van de op het spel staande waarden en belangen schuilt een element van taxatie. Die taxatie wordt niet alleen gekleurd door eigen meningen over rol en functie van de pers, de betekenis van opsporing en vervolging van verschillende strafbare feiten, het belang van de bescherming van eer en goede naam e.d.; zij wordt ook bemoeilijkt doordat men op de ene kant van de schaal met een onmiddellijk en manifest belang, nl. herstel van een inbreuk op de rechtsorde, van doen heeft, op de andere kant met een belang, dat van de informatiegaring, dat pas op langere termijn en op nog niet duidelijk te omschrijven wijze in het gedrang dreigt te komen. Ik houd het ervoor dat deze onzekerheden het journalistieke verschoningsrecht zijn problematische karakter geven.

Bij de overweging van de verschillende argumenten die de elders gevoerde discussies te zien geven, is voor mijzelf de boeiendste, en ook de meest verrassende, conclusie geweest het verband tussen vrijheid van meningsuiting, vrijheid van informatiegaring en vertrouwelijkheid van informatiebronnen. Het is mijn overtuiging dat de vrijheid van meningsuiting niet kan bestaan zonder vrijheid van informatiegaring (daarvoor heb ik de steun van de Amerikaanse en Duitse rechtspraak) en dat de vrijheid van informatiegaring de vertrouwelijkheid van informatiebronnen impliceert (daarvoor ontbeer ik die steun). Nu voor Nederland de Europese Conventie geldt, en nu bovendien ons art. 7 Grondwet meer en meer wordt uitgelegd als een uitdrukking van het beginsel der vrije meningsuiting¹²⁸, durf ik de stelling aan dat die slotsom ook voor het Nederlandse recht opgaat. Juist op het punt van de vrijheid van meningsuiting zijn principiële argumenten die in de Bondsrepubliek of de V.S. geldig zijn, evenzeer geldig in andere landen van het liberaal-democratische type als Groot-Brittannië of Nederland.

Ik meen daarom dat men het bestaan van een verschoningsrecht van de journalist naar geldend recht behoort te erkennen, en dat het debat zich uitsluitend hoeft toe te spitsen op de vraag van de uitzonderingen. Dat daarbij de eigen taxaties weer mee gaan spelen, is niet te ontkennen. Mijzelf zou het Duitse stelsel, dat in beginsel van geen uitzondering wil weten, te ver gaan; maar de Engelse jurisprudentie, die de uitzondering tot regel verheft, is mij veel te beperkt. Het gaat er evenwel niet alleen om hoe de afweging dient uit te vallen, maar ook wie deze afweging moet verrichten. De buitenlandse ervaringen maken mij schichtig om dat oordeel in volle omvang bij de rechter te laten. De Ameri-

kaanse moeilijkheden uit de laatste tien jaar laten zien hoe belangrijk het is om tot precies geformuleerde en voor de rechter bindende uitzonderingen te komen; alleen de wetgever kan daarvoor zorgen. Dat deze in Nederland niet staat te popelen om zich van deze taak te kwijten, zal waarschijnlijk alleen maar tot gevolg hebben dat het probleem hier te lande voorlopig niet wordt opgelost.

Naar de aard van de te formuleren uitzonderingen is in het vorige hoofdstuk een gooi gedaan. Men kan er verschillende kanten mee uit; enig nader onderzoek naar de Deense en Zweedse praktijk zou kunnen helpen de daarmee samenhangende vragen in het juiste perspectief te zien. De preadviseur betreurt het dat hij dit onderzoek niet heeft kunnen verrichten. Het heeft overigens niet in zijn bedoeling gelegen naar de steen der wijzen te speuren, omdat hem tijdig een waarschuwing te binnen schoot: 'Philosophen! Hütet euch den Stein der Weisen zu finden. Man wird ihn euch um den Hals hängen'¹²⁹

NOTEN

1. De schrijver betuigt zijn dank aan Mr. M.B.W. Biesheuvel, wetenschappelijk medewerker aan de Leidse juridische faculteit, die een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de verzameling van het buitenlandse materiaal, en die ook bijstand heeft verleend bij het uitdenken van presentatie en beoordeling daarvan.
2. H.R. 11 nov. 1977, Hoogendijk, N.J. 1978 no. 399.
3. Th. I.K.M. Hiltermann, Het beroepsgeheim van de journalist (ac. prft. Amsterdam 1910) bespreekt bv. in hoofdzaak het verschoningsrecht.
4. Titel van de bekende publicatie van D. Hazewinkel-Suringa (Haarlem 1959).
5. Zie voor Frankrijk bv. Blin-Chavanne-Drago, *Traité du droit de la presse* (Parijs 1969). Een tegenhanger daarvan ontbreekt in Nederland.
6. Het werk van Hiltermann (nt. 3) is daar een voorbeeld van.
7. Het verschoningsrecht en het beroep van journalist, *Zitting 1952-53-2910* no. 2.
8. Zie ook E. Diemer Hand. N.J.V. 1978-I, eerste stuk p. 73.
9. Zie J.G. Sauveplanne, *Rechtsstelsels in vogelvlucht* (Deventer 1975) no. 3-7.
10. Zeer sterk in Engeland. In de kranten van de D.D.R. of Ghana komt men die klacht niet tegen.
11. *Nouveau Répertoire Dalloz* (2e dr. Parijs 1965), *Témoin*, no. 10. Voor het oude recht *Glasson-Tissier-Morel, Traité de procédure civile* (3e dr. Parijs 1926) II no. 655.
12. Art. 378 lid 2-3 Code Pénal; Bouzat et Pinatel, *Traité de droit pénal et de criminologie* (Parijs 1970) no. 273.
13. *Nouveau Répertoire* (nt. 11), *Secret professionnel*, no. 16-17.
14. *Glasson-Tissier-Morel* (nt. 11), II p. 769 nt. 3.
15. *Nouveau Répertoire* (nt. 11), *Témoin*, no. 11; Bouzat et Pinatel (nt. 12), no. 1218.
16. Blin-Chavanne-Drago (nt. 5), no. 753.
17. *Nouveau Répertoire, Mise à jour 1977, Secret professionnel*, no. 21.
18. Bouzat et Pinatel (nt. 12), no. 1213.
19. Bv. Merle et Vitu, *Traité de droit criminel, Tome II* (2e dr. Parijs 1973) no. 937.
20. Zie Blondet, *Le témoignage des assistantes sociales dans les juridictions répressives*, J.C.P. 1968. I. 2178.
21. *Crim.* 6 juli 1894 *Dalloz* 1899. 1. 171; 4 apr. 1924 *Dalloz* 1925. 1.10; 14 mrt. 1962 *Bull. crim.* 139. 278.
22. Mémeteau, *La question du secret professionnel des journalistes*, *Gaz. Pal.* 1974-I *Doctr.* 74. Zie ook Blin-Chavanne-Drago (nt. 5), no. 752.
23. Bv. Blin-Chavanne-Drago (nt. 5), no. 754.
24. *Crim.* 6 dec. 1956 *Gaz. Pal.* 1957-I-164.
25. Zie voorts Pierre Gulphe, *Le secret professionnel en droit français*, *Travaux de l'Association Henri Capitant XXV* (1974) p. 105.
26. Art. 458 Bg. *Strafwetboek*; art. 929 *Gerechtelijk Wetboek*.
27. *Pasicrisie* 1855 I 424 en 1870 I 226. Zie ook H. Bekaert, *Het verschoningsrecht in de Belgische wetgeving, Jaarboek VI Ver. vgl. studie van het recht in België en Nederland (1955-1956)* p. 158.
28. Zie bv. Jan Ceuleers, *Een zwijgrecht voor journalisten?* *R.W.* XLI (1977) 1025.
29. Zie Numa Wagner, *Le secret professionnel en droit luxembourgeois*, *Travaux de l'Association Henri Capitant XXV* (1974) p. 133.
30. Zie de definities in Borrie and Lowe, *The law of contempt* (Londen 1973) p. 1-2.
31. Aantekening verdient daarbij dat particulieren naar Engels recht een vervolging kunnen instellen.
32. C.J. Miller, *Contempt of court* (Londen 1976) p. 49.
33. *Verg. Attorney General v. Clough* [1963] 1 Q.B. 773.
34. *McGuinness v. Attorney General of Victoria* (1940) 63 C.L.R. 73.
35. *Attorney General v. Mulholland and Foster* [1963] 2 Q.B. 477.
36. *Eodem* 492.
37. Men houde hierbij in het oog dat naar Engels procesrecht getuigen ondervraagd worden door de raadslieden van partijen, niet door de rechter.
38. *Senior v. Holdsworth, ex parte I.T.N.* [1975] 2 W.L.R. 987. Iets meer ruimte schijnt te zitten in enkele obiter dicta van het House of Lords in *D.v. National Society for the Prevention of Cruelty to Children* [1977] 1 All E.R. 589.
39. Het standpunt van de rechtspraak wordt bv. gedeeld door *Royal Commission on tribunals of inquiry*, 1966 (Cmnd. 3121) § 125.
40. *Halsbury's Law of England* (2nd ed., 1933) dl. X p. 418; *Gatley on libel and slander* (7th ed. by McEwen and Lewis, Londen 1974) § 1160.
41. *Gatley* (nt. 40) § 236.
42. *Eodem* § 237; het vonnis is uit 1824 (*Adams v. Kelly*).
43. Gegevens in *Report of the Committee on Defamation*, 1975 (Cmnd. 5909) § 439.
44. *Gatley* (nt. 40) § 40. Voor Frankrijk Blin-Chavanne-Drago (nt. 5) no. 339.
45. Thans vooral gebaseerd op de *Defamation Act 1952*.
46. Zie nt. 2.

47. Bv. The Times 5 mei 1971. Zie ook Miller (nt. 31) p. 58-61.
48. Conway v. Rimmer [1968] A.C. 910.
49. Borrie and Lowe (nt. 30) p. 378.
50. Technisch detail: voor de staatsautoriteiten geldt het Iste Amendement via de 'due process clause' van het XIVe Amendement (de zg. incorporation doctrine). Zie reeds Gitlow v. New York, 268 U.S. 652 (1925).
51. Zie bv. Wood v. Georgia, 370 U.S. 375 (1962).
52. Eén voorbeeld uit vele: Tinker v. Des Moines School District, 393 U.S. 563 (1969).
53. Zie voor de argumenten Justice Black, dissenting, in Konigsberg v. State Bar of California, 366 U.S. 36 (1961), tegenover Justice Frankfurter, concurring, in Kovacs v. Cooper, 336 U.S. 77 (1949).
54. Marsh v. Alabama, 326 U.S. 501 (1946). In 1969 werd ook constitutionele bescherming verleend aan 'peaceful picketing' op particuliere grond.
55. Time Inc. v. Hill, 385 U.S. 374 (1967).
56. New York Times Co. v. Sullivan, 376 U.S. 254 (1964). Zie ook J.A. Peters, De grondslagen van de vrijheid van meningsuiting en hun betekenis, in Praesidium libertatis (Deventer 1975) p. 139.
57. Men zie de fraai verwoorde dissent van Justices Holmes en Brandeis in Whitney v. California, 274 U.S. 357 (1927). Brokstukken ervan zijn in latere meerderheidsopinions terug te vinden.
58. Justice Powell, dissenting, in Pell v. Procunier, 417 U.S. 817 (1974).
59. Justices Black and Douglas, concurring, in New York Times Co. v. United States, 403 U.S. 713 (1971).
60. Branzburg v. Hayes, 408 U.S. 665 (1972).
61. Een grand jury (typisch Amerikaanse instelling) hoort in niet-openbare zitting getuigen, en beziet andere bewijsmiddelen, op verzoek van de vervolgende instanties bij delicten die niet summierlijk kunnen worden afgedaan (de 'indictable offences' uit het Engelse recht). De procedure wordt geacht een waarborg tegen lichtvaardige vervolgingen te zijn, maar de verdachte wordt niet gehoord (weet er soms zelfs niet van af). Zie Marc A. Franklin, The dynamics of American law (Mineola N.Y. 1968) p. 689-692.
62. Justices Stewart, Brennan en Th. Marshall.
63. Will Lewis v. United States, 501 F. 2d 418 (1974).
64. Naar federaal Amerikaans recht is certiorari een beroepsmogelijkheid op het Supreme Court, waarbij het Hof 'discretion' heeft om de zaak al dan niet aan zich te trekken. Zie Gunther, Cases and materials on constitutional law (9e dr. Mineola N.Y. 1975) p. 63-75; Franklin (nt. 60) p. 157-159.
65. O.a. een ontwerp van senator Eagleton voor een 'News Source Protection Act'; zie 93d Congress, 1st Session, S. 870.
66. Freedom of Information Act for Newsmen, New York Civil Rights Act 79-h (1970).
67. Time, 7 aug. 1978. Zie ook The Sunday Times, 30 juli 1978; The Economist, 12 aug. 1978.
68. Zie The Guardian Weekly, 2 juli 1978.
69. Bv. Vince Blasi, The newsman's privilege, an empirical study, 70 Mich. L. Rev. 229 (1971).
70. Zie note, Reporters and their sources - the constitutional right to a confidential relationship, 80 Yale L. Rev. 317 (1970).
71. Reichsgesetzblatt 1926, I, 529.
72. § 53 Abs. 1 Ziff. 5 Strafprozessordnung, in de versie zoals deze tot 1 augustus 1975 gegolden heeft.
73. § 383 Abs. 1 Ziff. 5 Zivilprozessordnung (na 1 aug. 1975: Ziff. 6).
74. BVerfGE 20 no. 15, Spiegelverlag, 1966.
75. De huiszoeking duurde in Bonn enige uren, in Hamburg bijna een maand (met afsluiting van het pand).
76. Zie Martin Löffler, Presserecht, dl. II (2e dr. München-Berlijn 1968) p. 434.
77. BVerfGE 36 no. 19, Hessisches Pressegesetz, 1973; BVerfGE 36 no. 30, Praline, 1974. Verg. daarbij Art. 74 Ziff. 1 jo. Art. 72 Abs. 1 Grundgesetz.
78. B.G.B1. 1975, I, 1973, met 'Berichtigung' in B.G.B1. 1975, I, 2164.
79. Amendement-Carstens c.s., Bundestag, 7. Wahlperiode, Drucksache 7/3245.
80. Bv. Martin Löffler, Lücken und Mängel im neuen Zeugnisverweigerungs- und Beschlagnahmerecht von Presse und Rundfunk, N.J.W. XXXI (1978) p. 913.
81. Art. 45 Pressegesetz 1922. Enigszins vergelijkbaar; art. 27 Allg. Teil Schweiz. Strafgesetzbuch.
82. T.F.O. hfdst. 2 art. 1 (tekst van 1976). Ik bezigde de Engelse vertalingen uitgegeven door de Zweedse Riksdag: Constitutional documents of Sweden (Stockholm 1975) en Constitutional documents of Sweden, Amendments adopted by the Riksdag at its 1976/77 ordinary session (Stockholm 1978).
83. Zie N. Herlitz, Publicity of official documents in Sweden, Public Law 1958 p. 50; H.H. Kirchheiner, Ombudsman en democratie (ac. prft. Leiden 1971) p. 112 e.v.
84. Zie voorts Neil Elder, Government in Sweden (Oxford-New York 1970) p. 150 e.v.
85. T.F.O. hfdst. 1 art. 1 al. 3-4 (tekst van 1976).
86. T.F.O. hfdst. 1 art. 9.
87. T.F.O. hfdst. 8 art. 1; hfdst. 5 art. 3; hfdst. 7 art. 4.
88. T.F.O. hfdst. 3 art. 2, art. 4 lid 1 en art. 1 lid 2 in de versie van 1949.
89. T.F.O. hfdst. 3 art. 3 sub 5 in de versie van 1976.
90. De preadviseur beheerst helaas niet de Scandinavische talen.
91. Zie K.A. Frøbert, Det presserettlige ansvarssystem (Aarhus 1976) hfdst. 9. De auteur was zo vriendelijk mij een Engelse vertaling ter beschikking te stellen.

92. Georges Burdeau, *Les libertés publiques* (4e dr. Parijs 1972) p. 244 en p. 246.
93. BVerfGE 10 no. 7, 'Freies Volk', 1959. Zie ook Spiegelverlag, nt. 74.
94. BVerfGE 27 no. 8, *Leipziger Volkszeitung*, 1969.
95. Zie ook BVerfGE 33 no. 6, *Der lachende Mann*, 1972.
96. *Associated Press v. United States*, 326 U.S. 1 (1945); *Zemel v. Rusk*, 381 U.S. 1 (1965).
97. *Saxbe v. Washington Post Co.*, 417 U.S. 843 (1974).
98. *New York Times Co. v. United States*, nt. 59.
99. Zie ook J. van der Hoeven, *Hand. N.J.V. 1969-I tweede stuk* p. 79-83; J.M. de Meij, *De vrijheid en verantwoordelijkheid van de pers* (ac. prft. Utrecht 1975) p. 59-62.
100. Aldus De Meij t.a.p.
101. De 'travaux préparatoires' van de Conventie, voor zover tot nu toe verschenen, verschaffen geen aanwijzingen waarom de term 'to seek' in art. 10 is weggelaten.
102. Zo ook Van der Hoeven t.a.p. (zie nt. 99).
103. Zie bv. *Eur. Cie. Rechten van de Mens* 6 juli 1976, *Geïllustreerde Pers*, N.J. 1978 no. 237.
104. Als de Duitse en Amerikaanse rechtspraak H.R. 25 juni 1965, *Televizier*, N.J. 1966 no. 115.
105. BVerfGE 34 no. 25, *Soraya*, 1973. *Anders Time v. Hill*, nt. 55 ('the line between the informing and the entertaining is too elusive...').
106. In *Pell v. Procunier*, nt. 58.
107. *Miller* aang. werk (zie nt. 32) p. 59.
108. *Blasi* t.a.p. (zie nt. 69) p. 247.
109. In dezelfde geest *Max Nef, Pressefreiheit und Zeugnisverweigerungsrecht im Strafprozess*, *Revue Pénale Suisse* 85 (1969) 113.
110. Zie de Yale noot (aang. nt. 70) p. 332.
111. Verg. reeds de resolutie van de Deutsche Journalistentag 1875, geciteerd bij *Hiltermann* aang. werk (zie nt. 3) p. 66. Vele verklaringen en 'codes' zijn gevolgd.
112. Zie Burdeau, *Les libertés publiques* (aang. nt. 92) p. 268-269.
113. Bv. J.C. van Oven, *Journalistengilde en verschoningsrecht*, N.J.B. 1949 p. 357.
114. *Time v. Hill*, nt. 55; *New York Times v. Sullivan*, nt. 56.
115. Voorbeelden: *Cox v. Louisiana*, 379 U.S. 536 en 559 (1965); *Jenkins v. Georgia*, 418 U.S. 153 (1974).
116. Ik vond wel enige steun voor deze stoutmoedige stelling. Enkele opstellen uit *Daniel Bell, The end of ideology* (revised ed., New York 1962) gaan er bv. ook van uit.
117. Zie bv. het advies van de Persraad van 1977 aan de Minister van C.R.M., *Ned. Stcrt.* 16 jan. 1978 no. 11.
118. *Branzburg v. Hayes* nt. 60.
119. T.a.p.
120. In het Engelse recht pas sinds *Conway v. Rimmer*, nt. 48. Voor de V.S.: *United States v. Reynolds*, 345 U.S. 1 (1953).
121. Zie ook note, *Newsmen's privilege to withhold information from grand jury*, 81 *Harv. L. Rev.* 137 (1972).
122. Art. 63 al. 3 *Code Pénal*.
123. Lord Justice Donovan, zie nt. 36.
124. Schoolvoorbeeld is de *Pentagon papers case*, nt. 59.
125. Dit wordt bevestigd door het onderzoek van *Blasi*, zie nt. 69.
126. Dit criterium is te vinden in het amendement-Carstens c.s. (nt. 79), in de Deense wet en in een deel van de Amerikaanse rechtspraak.
127. Zie met name *Harold Laski, A grammar of politics* (5e dr., Londen, 1967) p. 118 e.v.
128. Men denke aan H.R. 24 jan. 1967, *Nederland ontwapent*, N.J. 1967 no. 270.
129. *Stanislaw Jerzy Lec, Neue unfrisierte Gedanken* (München 1964) p. 12.